

Evaluering av

«Prosjekt rovdyrkunnskap» i Stor-Elvdal kommune

METTE SVENNINGSSEN

KETIL SKOGEN

Evaluering av
«Prosjekt rovdyrkunnskap»
i Stor-Elvdal kommune

METTE SVENNINGSSEN
KETIL SKOGEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport nr. 9/2003

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) 2003
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-161-0
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: © Bjørn Rørslett / NN / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Evalueringen av «Prosjekt rovdyrkunnskap» i Stor-Elvdal er en pakke som har flere deler. Evalueringen er for det første nært knyttet til forskningsprosjektet «Konfliktlinjer i utmarka», en studie av folks syn på utmarksbruk og lokalsamfunn som pågikk i Stor-Elvdal da «Rovdyrkunnskap» ble satt i gang. Forskerne som gjennomførte denne undersøkelsen, Olve Krange og Ketil Skogen fra NOVA, mente det ville være svært interessant å se nærmere på et informasjonsprosjekt om rovdyr i samme kommune. Forskerne og styringsgruppen til «Rovdyrkunnskap» ble raskt enige om at dette kunne kombineres med en evaluering av prosjektet, og det ble derfor søkt om midler til dette. Midler til innsamling av data spesielt for evalueringen, samt til skriving av rapport, ble etter hvert bevilget av Direktoratet for naturforvaltning. I tillegg baseres evalueringen på data fra «Konfliktlinjer i utmarka». Deler av rapporten bygger for øvrig på Mette Svenningsens hovedoppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo våren 2003.

Vi takker kollega Erling Annaniassen for nyttige kommentarer.

Ketil Skogen

Mette Svenningsen

Innhold

SAMMENDRAG	7
INNLEDNING	11
BAKGRUNN: STOR-ELVDAL KOMMUNE OG «KONFLIKTLINJER I UTMARKA»...	13
Ulven vender tilbake	13
Inntrykk fra Konfliktlinjer i utmarka	14
METODE OG GJENNOMFØRING.....	17
Prosessevaluering eller målevaluering?.....	17
Valg av modell.....	18
Overføringsverdi?.....	19
Gjennomføring av undersøkelsen	20
Intervjuguidene.....	20
Utvalg og kontaktetablering	21
Intervjusituasjonen	22
Deltakende observasjon	22
Dokumentanalyse	23
METODISKE UTFORDRINGER	24
Etiske retningslinjer.....	24
Konklusjoners validitet	24
OM PROSJEKTET.....	26
Hvordan prosjektet ble satt i gang	26
Målsettinger.....	27
Målgrupper	29
Planer for virksomheten	29
KUNNSKAP, INFORMASJON OG «OBJEKTIVITET»	31
Kunnskap	31
Forholdet mellom informasjonsavsender og -mottaker	33
Grad av involvering	34
Prosjektets målsetting i lys av det vi vet om «kunnskap» og «informasjon»	34
PROSJEKTVIRKSOMHETEN I SKOLEN.....	36
Skoleaktivitetene	36
Elevenes oppfatninger	38
Foreldrenes oppfatninger.....	41
Barn som målgruppe.....	43
Oppsummerende betraktninger	44
PROSJEKTVIRKSOMHET RETTET MOT ALLMENNHETEN.....	45
Temakvelder	45
Informasjonsbulletiner og egen hjemmeside.....	46

HOLDNINGER TIL PROSJEKTET	48
Holdninger til rovdyr i Stor-Elvdal.....	48
Tidlig kritikk av prosjektet.....	50
Jegere og sauebønder.....	51
Lokale sau- og geitalslag	53
Avmakt og mistillit	55
Endringer i folks forhold til natur og naturbruk.....	57
Oppsummerende betraktninger	58
NØYTRAL FAKTAKUNNSKAP	60
Betydningen av «nøytral kunnskapsformidling».....	60
Målsettingen.....	62
En kunnskapskonflikt	65
Informasjonsavsenderens rolle og forholdet mellom avsender og mottaker	67
Oppsummerende betraktninger	69
ENDRING AV KONFLIKTNIVÅ	71
Konflikten i dag.....	71
Konflikt innad i bygda?	73
Nye grupper på banen?	73
Holdningsdanning, holdningsforsterkning og holdningsendring.....	75
Kunnskap – holdning – atferd	76
Hvordan har prosjektet truffet ulike målgrupper?	77
Balansert bilde og lokal kunnskap?	77
OVERFØRINGSVERDI	79
SUMMARY	81
REFERANSER	85

Sammendrag

«Prosjekt rovdyrkunnskap» pågikk i Stor-Elvdal kommune i Østerdalen fra november 2000 og ut 2002. Prosjektet, som ble finansiert av Miljøvern-departementet, hadde som formål å formidle informasjon om store rovdyr til innbyggerne i kommunen. Bakgrunnen for prosjektet var konfliktene som har utspilt seg de siste årene fordi store rovdyr har vendt tilbake, og spesielt fordi ulven har etablert seg i kommunen.

Initiativet til prosjektet kom fra lokalt hold. Mange mente at folk ikke lenger brukte utmarka slik som tidligere, og at dette hadde sammenheng med at folk følte seg utrygge. Noen lokalpolitikere tok tak i saken, og mente at en nøktern oppfatning av rovdyrene best kunne etableres gjennom saklig informasjon. Målsettingen med prosjektet har vært å øke befolkningens kunnskaper om rovdyrene ved å formidle «nøytral faktakunnskap». Til tross for at det var frykten for ulv som var utgangspunktet for å sette i gang prosjektet, ble målsettingen om fryktreduksjon etter hvert tonet ned til fordel for «ren» formidling av kunnskap. Dette ble gjort fordi de som sto bak prosjektet, ikke ønsket å bli tatt til inntekt for noen side i rovviltkonflikten, og fordi denne typen «folkeopplysning» ble ansett å ha en betydelig egenverdi – uavhengig av mottakernes oppfatninger av rovdyr.

I prosjektets regi er det gjennomført en rekke aktiviteter. Hovedvekten har ligget på aktiviteter i skolen, både ute i naturen og i form av lysbildeforedrag og andre aktiviteter på skolen. For øvrig er det arrangert aktiviteter av ulikt slag for allmennheten, og disse har stort sett hatt stor oppslutning. Samlet ser disse aktivitetene ut til å være rimelig i tråd med den opprinnelige prosjektbeskrivelsen. De har etter vår vurdering hatt et imponerende omfang, og har holdt et høyt faglig og pedagogisk nivå.

Imidlertid må det knyttes noen kritiske bemerkninger til prosjektets målsetting, både slik denne er formulert i prosjektbeskrivelsen, og slik den etter hvert er blitt tillempet av prosjektets styringsgruppe. Målsettingen om «bare» å formidle «nøytral faktakunnskap» er uklart begrunnet, lite troverdig, og etter vår oppfatning, logisk umulig å gjennomføre. All kunnskap er fortolkning av vår omverden, og således er den ikke verdifri. Ikke bare er kunnskap dannet på grunnlag av observasjoner og fortolkninger gjort av mennesker i en bestemt kulturell og historisk kontekst; kunnskap endrer seg også hele tida. Folk *tillegger* dessuten – begrunnet eller ubegrunnet – avsendere av et budskap verdier og en agenda. Dette vil i høyeste grad påvirke mottakerens bilde av avsenderen og dermed også tilliten til den informa-

sjonen som forsøkes formidlet. I praksis ser vi i forbindelse med Prosjekt rovdyrkunnskap at det ikke er mange – heller ikke i prosjektledelsen – som konsekvent holder fast ved idealet om den «nøytrale» kunnskapsformidlingen. Blant våre informanter og i Miljøverndepartementet anses det som ganske opplagt at prosjektet har som mål å dempe rovviltkonfliktene, og få har oppfattet at prosjektledelsen avviser dette. Årsaken er åpenbart at et informasjonsprosjekt om dette konfliktfylte temaet er vanskelig for folk å forestille seg uten en mer offensiv målsetting enn ren folkeopplysning. Folks vurdering av prosjektet er da også i stor grad avhengig av hvordan de ser på den tenkte målsettingen om å få folk til å akseptere rovdyras nærvær: Synes de det er greit, er de positive; synes de ikke det, er de kritiske.

På denne bakgrunn er det interessant å observere at svært mange innbyggere i Stor-Elvdal har positive holdninger til prosjektet som en informasjonskanal for kunnskap om store rovdyr. Særlig har skoleaktivitetene blitt godt mottatt, både av elever, foreldre og mange andre i lokalsamfunnet. Da legges det mest vekt på at prosjektet har fått barn og unge ut i naturen, og betydningen av å bli kjent med lokalmiljøet og dets muligheter – mindre på selve rovdyrkomponenten. Men også informasjonen rettet mot allmennheten har blitt godt mottatt av mange. Enkelte grupper skilte seg imidlertid ut som skeptiske og til dels klart negative. Dette dreide seg i grove trekk om sauebønder og jegere; dette er grupper som er direkte berørt av å ha rovdyr i nærområdet. Noen følte seg åpenbart truet av at prosjektet, slik de opplevde det, skulle bidra til å legitimere dagens rovdyrpolitikk, og av mulighetene for at resten av befolkningen i økende grad vil akseptere og til og med verdsette rovdyr.

Prosjektet har nok særlig appellert til folk som tidligere ikke har markert seg på rovdyrfeltet. Trolig er en av prosjektets mest merkbare effekter å gjøre det mer legitimt å være positivt interessert i store rovdyr. Dette har gitt åpninger for grupper som tidligere har vært passive eller har holdt en lav profil, men der det finnes mange nysgjerrige og folk med en grunnleggende positiv holdning til rovdyr. Dette vil trolig i stor grad dreie seg om mennesker som savner den tradisjonelle utmarksforankringen som er typisk for de mest markerte rovviltmotstanderne. I dag vil det også i mindre lokalsamfunn finnes en voksende gruppe av folk som verken har økonomiske interesser eller sterke kulturelle disposisjoner for motstand mot store rovdyr.

Derfor er det faktisk slik at prosjektets eventuelle suksess kan øke konfliktnivået, siden en slik suksess vil innebære at en større andel av befolkningen inntar standpunkter som går på tvers av mange tradisjonelle utmarksbrukeres interesser. Det kan bidra til at de som er mot store rovdyr,

og særlig ulv, etter hvert føler seg trengt opp i et hjørne i sitt eget lokalmiljø, mens de tidligere har kunnet dominere meningslandskapet. Dette er en *mulig* konsekvens som er viktig å ta i betraktning hvis man skal jobbe videre med tilsvarende prosjekter. Vi har ikke gode nok data til å si om en slik effekt har gjort seg gjeldende i Stor-Elvdal.

En del kritikere av dagens rovdyrvern er likevel ikke spesielt negative til prosjektet. Noen legger mest vekt på at det er fint at ungene kommer ut i naturen, og har ikke noe i mot saklig informasjon om rovdyr. Imidlertid tviler flere på om informasjonen *egentlig* er nøytral, de ser for eksempel koblingen til forskningsmiljøer som negativ. Disse skeptikerne betrakter likevel ofte prosjektet som nokså harmløst, om enn irrelevant for dem selv. Det kan virke som om dette i større grad gjelder jegerne enn sauebøndene, selv om det også finnes noen i sistnevnte gruppe som ser på prosjektet på denne måten. Derfor kan det hende at det først og fremst er de som i sterkeste grad føler sine grunnleggende interesser truet, som inntar en åpent kritisk holdning til prosjektets mulige effekt.

Vår oppfatning er at en målsetting om «balansert informasjon» hadde vært bedre enn «nøytral faktakunnskap». Balansert informasjon pretenderer ikke å være nøytral, men slipper til ulike røster som kan fortelle ulike historier. Vi mener at prosjektet ville ha fungert enda bedre om man hadde gjennomført intensjonene om en reell integrering av lokal, folkelig kunnskap – noe som i praksis viste seg å være mangelvare. Informasjon fra slike kilder ville nettopp utgjort en *motvekt* som kunne *balansere* den vitenskapelige kunnskapen prosjektet i praksis var bygget opp rundt. Dette ville bidratt til å bygge ned barrierer mot de gruppene som nå enten er åpent kritiske eller mer eller mindre likegyldige til prosjektet.

Det er sannsynlig at enkelte av svakhetene ved Prosjekt rovdyrkunnskap vil framtre tydeligere om en forsøker å få til lignende aktivitet andre steder, fordi det var en rekke spesielle forhold rundt prosjektet i Stor-Elvdal som etter vårt syn bidro til å kamuflere disse svakhetene. Vi understreker at det ikke ligger noen kritikk i dette, det betyr bare at prosjektet i Stor-Elvdal hadde noen fortrinn som selvsagt burde utnyttes, og at prosjektledelsen gjorde dette på en effektiv måte. Imidlertid er det samtidig viktig å være klar over at problemene kan bli større på steder der forutsetningene er annerledes.

Innledning

Prosjekt rovdyrkunnskap pågikk i Stor-Elvdal kommune i Østerdalen fra november 2000 og ut 2002. Prosjektet, som ble finansiert av Miljøverndepartementet, hadde som formål å formidle informasjon om store rovdyr til innbyggerne i kommunen. Bakgrunnen for prosjektet var konfliktene som har utspilt seg de siste årene fordi store rovdyr har vendt tilbake, og spesielt fordi ulven har etablert seg i kommunen. Stor-Elvdal er en av de få kommunene i landet som har alle de fire store rovdyrene; jerv, gaupe, bjørn og ulv. Tidligere var bjørnen et problem for sauebønder, men i den senere tid er det ulven som har skapt sterkeste reaksjoner – og mye sterkere enn bjørnen i sin tid gjorde. Ulvemotstanden i kommunen har vært forholdsvis sterk (selv om den ikke omfatter på langt nær alle som bor der); og mange opplever personlige belastninger enten ved at næringsgrunnlaget forringes, jaktinteresser berøres, eller de føler at tryggheten ved å ferdes ute i naturen blir borte.

Initiativet til prosjektet kom fra lokalt hold. Mange mente at folk ikke lenger brukte utmarka slik de gjorde tidligere, og at dette hadde sammenheng med at folk følte seg utrygge. Noen lokalpolitikere tok tak i saken, og mente at en nøktern oppfatning av rovdyrene (blant annet om ulven er farlig eller ikke) best kunne etableres gjennom saklig *informasjon*.

Målsettingen med prosjektet har vært å øke befolkningens kunnskaper om rovdyrene ved å formidle «nøytral faktakunnskap». Til tross for at det var frykten for ulv som var utgangspunktet for å sette i gang prosjektet, ble målsettingen om fryktreduksjon etter hvert tonet ned til fordel for «ren» formidling av kunnskap. Dette ble gjort fordi de som sto bak prosjektet ikke ønsket å bli tatt til inntekt for noen side i rovviltkonflikten, men fremstå som helt nøytrale. Imidlertid må vi anta at *både* formålet om fryktreduksjon og «faktainformasjon» har appellert til Miljøverndepartementet ettersom departementets første bevilgning ble gitt på grunnlag av den opprinnelige prosjektbeskrivelsen, hvor frykt var i fokus. Valget av barn og ungdom som viktigste målgruppe, og skolen som en hovedarena for prosjektvirksomheten, må også ses i denne sammenhengen: Initiativtakerne var mest bekymret for at frykten skulle dempe barns utfoldelse og svekke deres livskvalitet.

Beslutningen om å søke om penger til evaluering ble tatt av prosjektets styringsgruppe i dialog med forskerne knyttet til forskningsprosjektet «Konfliktlinjer i utmarka», som pågikk i kommunen og som blant annet studerte rovviltkonfliktene. Dette gjorde det enkelt og ressursbesparende å koble en evaluering til dette forskningsprosjektet – noe Direktoratet for

naturforvaltning trolig la vekt på da de bevilget penger til evalueringen i 2002.

Første bud når det skal velges design for en evaluering, er at man tar i bruk metoder som svarer til målsettingene for det prosjektet som skal evalueres. Et kjernesporsmål når det gjelder all evaluering handler om måloppnåelse. Hva som gikk bra og hva som gikk dårlig må vurderes. Det bør også pekes på faktorer som kan forklare eventuell suksess og eventuell fiasko. I Stor-Elvdal tok man mål av seg til å spre kunnskap om rovdyr i en befolkning hvor en ikke ubetydelig andel av befolkningen var uttalte rovdyrmotstandere. Man anså videre at kunnskap må være viktig for alle som er opptatt av rovdyrproblematikken, uansett standpunkt. Derfor la man vekt på nøytralitet – det var faktakunnskap som skulle formidles. Da blir det viktig å vurdere om prosjektet ble oppfattet som verdinøytralt og om folk mener at det faktisk var «kalde» fakta som ble presentert. Mer generelt kan man si at det som må vurderes når Prosjekt rovdyrkunnskap skal evalueres, er hvordan den virksomheten prosjektet genererte ble oppfattet av mottakerne og hvilke prosessene som ble satt i gang. For å få godt grep om slike prosesser må man i tillegg forsøke å sette dette i sammenheng med *konteksten* prosjektet virket innenfor. På denne bakgrunnen har vi valgt en metode som i fagsjargong ofte kalles *prosessevaluering*. Det går i korthet ut på at man gjennom intervjuer og observasjoner får informasjon om og systematiserer folks reaksjoner på den virksomheten prosjektet driver. Ved å få fram folks oppfatninger kan man også vurdere hva som er grunnene til at noe ser ut til å gå bra, og hva som er grunnene til at andre ting eventuelt går mindre bra.

Evalueringen har som nevnt vært koblet til forskningsprosjektet «Konfliktlinjer i utmarka» som Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) har drevet i Stor-Elvdal siden våren 2000¹. Dette prosjektet tar for seg naturbrukskonflikter av ulike slag, og det var derfor naturlig å se nærmere også på Prosjekt rovdyrkunnskap. Et stort intervju-materiale fra Stor-Elvdal, samlet inn både før og etter oppstart av Prosjekt rovdyrkunnskap og hvor rovviltkonfliktene er et sentralt tema, er naturligvis en stor ressurs for evalueringen. Dette gir både god kunnskap om det lokalsamfunnet prosjektet foregikk i, samt muligheter til å kontakte nøkkelinformanter for å diskutere Prosjekt rovdyrkunnskap spesielt.

¹ Finansiert av Norges forskningsråd gjennom programmet «Landskap i endring» og av Direktoratet for naturforvaltning.

Bakgrunn: Stor-Elvdal kommune og «Konfliktlinjer i utmarka»

Kommunen ligger i Midt-Østerdalen og er en typisk skog- og utmarks-kommune. Om lag to tredjedeler av en befolkning på ca. 3000 bor i kommunesenteret Koppang. Skogbruk og virksomhet i tilknytning til skogbruket har alltid vært grunnpilarene i den lokale økonomien.

Siden 1950 har innbyggertallet sunket fra 5470 til dagens nivå. Utflyttingen følger et mønster vi kjenner fra mange utkantkommuner. Det er de unge, og særlig de unge jentene, som flytter. Rasjonalisering i skog- og jordbruk har ført til at færre er sysselsatt i slike virksomheter. Økningen i offentlig sysselsetting har ikke kunnet veie opp for dette. Til forskjell fra flere andre kommuner i regionen har Stor-Elvdal en beskjeden reiselivsnæring. En liten klasse av store grunneiere er ikke bare økonomisk mektige, men kontrollerer også en stor del av den viktigste fritidsressursen for vanlige folk, siden både jakt og fiske er grunneierretter i Norge. Disse eiendomsforholdene har skapt og skaper fortsatt skiller mellom folk. Kommunen og staten eier imidlertid også store områder. Dette har sikret at folk ikke er helt avhengige av de private grunneierne for å ha tilgang til jakt. Naturen er antakelig fremdeles kommunens største aktivum. Store skog- og fjellområder gir gode muligheter for et variert friluftsliv. Av grunner vi skal komme tilbake til har jakt hatt en særlig viktig stilling. I tillegg til attraktivt jaktbart vilt som elg, rein, rådyr, hare og ulike fuglearter, har Stor-Elvdal altså som en av svært få kommuner alle de fire store rovdyra; ulv, bjørn, jerv og gaupe.

Ulven vender tilbake

Gjennom siste halvdel av 1990-tallet så vi en betydelig økning i ulvebestanden i Skandinavia. Vinteren 1999–2000 hadde to flokker etablert seg i Stor-Elvdal (Aronsen m.fl. 2000). I enkelte grupper ble dette tolket som intet mindre enn en trussel mot det typiske bygdelivet. Sauebønder hevdet at det økonomiske grunnlaget for deres eksistens ble revet bort. Lokalt ble det observert at ulven tok godt for seg av elgstammen. Nå fryktet en del jegere at dette på sikt skulle redusere tilgangen til jakt. Samtidig bekymret store grunneiere seg for tapte inntekter på omsetningen av jaktkort. Like etter at de første ulvene ble observert, begynte rapporter om angrep på jakthunder å strømme inn. Og selvsagt handlet dette også om frykt. Ikke alltid på den

måten at folk selv mente at ulven er farlig. Men frykten er i seg selv et onde som må tas alvorlig, mente mange. Om en ikke akkurat er redd for å bli spist, så kan det være guffent nok å møte et stort rovdyr i tyttebærskogen. I sum var konsekvensen at konfliktene ble intense (Krange & Skogen 2001).

Inntrykk fra Konfliktlinjer i utmarka

«Konfliktlinjer i utmarka» er et samfunnsforskningsprosjekt om holdninger til natur og bruk av natur. Det handler om rekreasjon og fritid, men også om arbeid og økonomisk utbytte, og om livskvalitet. Som tittelen forteller, fokuserer prosjektet særlig på spørsmål det er uenighet om. Samfunnsforskere er som regel interessert i de dypere og mer allmenne motsetningene som skjuler seg bak slike stridsspørsmål. Noen konflikter om natur og naturressurser beskrives av og til som konflikter mellom natur og mennesker. Slik har det for eksempel ofte vært i rovdyrkonflikten. I «konfliktlinjer» blir ikke konfliktene betraktet på denne måten, men som motsetninger mennesker i mellom. Målet er å undersøke sammenhengene mellom *naturbruk* (som her betyr både holdninger til natur og bruk av natur) og andre samfunnsmessige forhold.

Selv om prosjektet tok for seg naturbruk i vid forstand, ble det mest snakk om rovdyr, særlig ulv, som nok er det naturfenomenet folk i Stor-Elvdal føler seg mest berørt av. Det er mange i Stor-Elvdal som ikke vil ha ulv i kommunen, men en viktig konklusjon er at det blir for enkelt å tolke dette som sauenæringas kamp mot verneinteressene. Det er i underkant av 40 bruk som har sau på vinterfôr. I tillegg er noen få store grunneiere økonomisk berørt fordi elgjakta har blitt mindre attraktiv (Skogen & Krange 2002). Ulven har derfor økonomiske konsekvenser for en relativt liten del av kommunens befolkning, og det er ikke denne gruppen som utgjør tyngden i rovdyrmotstanden. Den ser ut til å ha utspring i grupper som har ulike grunner til å være skeptiske til dagens rovviltforvaltning, og det som kan se ut som en felles front, dekker egentlig over flere motsetningsforhold. Ulvemotstanden kan grupperes langs to akser, en praktisk/økonomisk og en kulturell. Svært forenklet kan vi identifisere tre hovedgrupper av rovdyrmotstandere; sauebønder, grunneiere som selger elgjakt og folk med sterke røtter i tradisjonell utmarksbruk (Skogen & Krange 2002, Krange & Skogen 2001). Interessekonflikter kan identifiseres mellom disse gruppene. Jegere og turgåere klager over stengte bomveier, gårdbrukere blir nektet å slippe sau på beite og grunneiere klager over for mye sau. Tap av sau, redusert viltbestand, tapte inntekter fra jakt, tap av hunder, og det ubehaget mange føler ved å ha

store rovdyr tett innpå seg, gjør imidlertid at de i rovdyrkonflikten betrakter hverandre som allierte, og da er alle argumenter like gangbare. Jegere uttrykker bekymring for tap i saueneieringen og folk som selv ikke er redde for ulven bekymrer seg for andres frykt. Det ser altså ut til at det har oppstått en allianse mellom grupper som ellers har ganske få felles interesser (Krange og Skogen 2001). Dette kan bidra til å belyse en interessant side ved rovdyrkonflikten, nemlig at den kan ha bidratt til å styrke fellesskapsfølelsen på tvers av grupperinger i kommunen.

Funn fra «Konfliktlinjer» viser også at rovdyrholdningene i distriktsnorge er mer varierte enn det vi får inntrykk av gjennom media. Også i Stor-Elvdal finnes det folk på begge sider i konflikten, men det viser seg at de som er tilhengere av ulv ofte ikke snakker så høyt om dette i lokalsamfunnet. I tillegg er det også en relativt stor gruppe som ikke engasjerer seg i ulvekonflikten, og dette gjelder ikke minst ungdom (Skogen & Krange 2002). Ulven vanskeliggjør tilværelsen for store grupper, og det å være mot ulv blir på en måte et uttrykk for at man er på parti med lokalsamfunnet. Flere av informantene brukte selv by/land-dimensjonen for å beskrive motsetningene mellom kommunens innbyggere. Ofte blir rovdyrtilhengere karakterisert som byfolk. Oppfatningen av byfolk er at de lever distansert fra naturen, at de har et romantisk og kunstig forhold til naturens virkelighet, og at de ikke forstår hvordan livet på bygda er (Krange & Skogen 2001).

I tillegg oppfattes rovdyrtilhengerne som mektige motstandere. Det er deres perspektiv som i grove trekk gjenspeiles i forvaltningen, og dette er med på å skape den høye temperaturen i konflikten. Folk i de store byene blir assosiert med makt, og folk i utkantkommunene blir forbundet med avmakt. Mange i lokalsamfunnet opplever dermed en følelse av umyndiggjøring og avmakt når det de oppfatter som en mektig allianse av politikere, forvaltere, miljøvernaktivister og forskere tar avgjørelser over hodene på dem (Krange & Skogen 2001:23).

Resultatene fra Stor-Elvdal indikerer også, i likhet med annen forskning, at det er en spenning mellom ulike typer kunnskap og at dette i stor grad er med på å forme konflikten. Folks kunnskap om natur stammer fra ulike kilder. Skjematisk kan vi skille mellom to nokså forskjellige former for kunnskap: Den som er basert på forskning og den som er basert på folks erfaringer gjennom bruk av natur. Forskere, forvaltere og naturvernere er ofte de som representerer den forskningsbaserte kunnskapen. Det gjør også mange politikere. I kontrast til dette spres den folkelige kunnskapen muntlig i lokalmiljøet. Folk som av ulike grunner har ry på seg for å ha store

kunnskaper om naturen i nærområdene, er oftest sannhetsvitner når slik kunnskap formidles.

I den grad vi står overfor konflikter mellom hegemoniske og underordnede kunnskapsformer, sier det seg selv at forskere som eksponenter for det akademiske kunnskapshegemoniet og premissleverandører til politikere og andre maktutøvere, står lagelig til for hogg når motstand mobiliseres. Men det er ikke alt: Mange av informantene oppfatter seg selv som erfarne og kunnskapsrike brukere av utmarka. Enten det er som jegere eller sauebønder tilbringer de store deler av året i skogen og på fjellet. En del av dem har også et slikt rykte i lokalmiljøet, og for noen kan dette være en viktig del av deres identitet. Da kan det være både provoserende og sårt å få høre at det en har sett og fortalt enten er oppspinn eller en mer eller mindre pussig feiltolkning – for eksempel at gaupesporet egentlig var et gammelt rådyrspor. Ekstra ille blir det hvis den som nedvurderer slik kunnskap mangler lokal legitimitet, og oppfattes som en som først og fremst er i besittelse av «skrivebordskunnskap» (Skogen 2003, Krangle & Skogen 2003).

Nettopp dette aspektet ved rovviltkonfliktene må antas å være av særlig stor betydning for det sosiale klimaet et *informasjons*prosjekt vil operere i. Informasjonen prosjektet formidler må jo ha en opprinnelse, den må ha utviklet seg innenfor et kunnskapsregime og i bestemte sosiale grupper, og dermed er vi allerede inne på kjernes spørsmålet om hvordan kunnskapen kan være *nøytral*. Uansett skal den absorberes i den sosiale konteksten vi nettopp har beskrevet.

Metode og gjennomføring

Prosessevaluering eller målevaluering?

Hvilken type evaluering forskeren velger avhenger ofte av målet for evalueringen. Ofte vil en evaluering dreie seg om hvorvidt et på forhånd oppsatt mål er oppfylt eller ikke. For eksempel kan det dreie seg om å finne ut om en antirøykekampanje har ført til mindre røyking (Isachsen m.fl. 1999). Denne tilnærmingen omtales ofte som *målmodellen* (Almås 1990; Vislie 1987) eller *resultatevaluering* (Posavac & Carey 1997). Kort sagt snakker man da om å sammenligne den endelige effekten med den effekten som i utgangspunktet ble beskrevet som ønskelig (Almås 1990). Det er imidlertid ofte måleproblemer innenfor denne modellen. For det første trenger det ikke å være innlysende hva som er prosjektets målsetting. Snakker vi om oppfyllelse av et bestemt mål eller kan det finnes andre, mer diffuse målsettinger? I litteraturen omtales både overordnede mål og mellomliggende mål eller delmål, og manifeste og latente mål (Vislie 1987, Almås 1990). Overordnede mål blir i følge Almås (1990) «for allmenne» i praktisk evaluering, en kan derfor spesifisere målsettingen i flere delmål. Dette hevder også Vislie er et bedre utgangspunkt for evaluering (Vislie 1987). Med manifeste og latente mål mener Vislie mål som er «uttalt og kjent og motsatt mål som ikke er klart uttrykt, men kjent for de som har dem» (Vislie 1987:37). Samtidig kan målene innenfor et prosjekt komme i konflikt med hverandre på grunn av at de involverte har ulike interesser (Vislie 1987). Dette kan i følge Almås i noen tilfeller resultere i kompromisser og uklare mål (Almås 1990:33). Et annet problem er målforskyvning. Målene kan bli endret underveis, for eksempel ved at planene man hadde i utgangspunktet ikke var gjennomførbare (Vislie 1987). I tillegg kan det av og til være problematisk å forklare *årsaken* til eventuelle endringer, samt rett og slett å skaffe gode data «før» og «etter».

En måte å komme utenom problemene med måloppfyllelse kan være å endre fokus fra produkt til prosess (Vislie 1987). Det er dette som ofte kalles en *prosessevaluering*. Dette innebærer ikke at man ikke kan gjøre seg opp meninger om prosjektets virkning, men at fokuset flyttes slik at det legges større vekt på den prosessen som omfatter hele prosjektet. Modellen blir også gjerne beskrevet som et kasusstudie-design (Almås 1990) og innebærer at «forskeren forsøker å forstå de ulike verdier, interesser og mål som ligger til

grunn hos de enkelte aktører» (Isachsen m.fl. 1999:26). Det dreier seg om å forstå et menneske, en gruppe eller et samfunn på deres egne premisser, og skaffe seg innsikt i de verdier og interesser som ligger til grunn for folks handlinger og hvilken mening folk selv legger i det de gjør (Almås 1990). Evalueringsforskeren skal dokumentere gjennomføringen og om den fungerer som forventet. I tillegg må en prosessorientert evalueringsforsker undersøke de antagelsene som ble lagt til grunn under planleggingen (Posavac & Carey 1997). Det som dannet grunnlaget for et prosjekt under planleggingen vil kunne endre seg over tid slik at behovet for et tiltak blir annerledes enn antatt i utgangspunktet. Vislie skriver at det er rimelig å anta at både prosjektet og aktørene endres underveis, målene forskyves og det virker derfor rimelig at en prosessorientert evaluering kan være hensiktsmessig. «Ved å ta med 'hva hender?' får en også med uforutsette og ikke planlagte hendelser» (Vislie 1987:48).

Valg av modell

I evalueringen av Prosjekt rovdyrkunnskap har vi valgt en prosessorientert modell. Vi mener det vil være den beste måten å finne ut hvordan prosjektet har fungert. Vi vil fortsatt fokusere på måloppfyllelse, men legge hovedtyngden på prosessen. Det vil være vanskelig å måle noen direkte effekt av prosjektet. For det første må vi allerede nå kunne slå fast at prosjektets målsetting er uklar (jfr. den innledende beskrivelsen av prosjektet). Er målsettingen kun å øke kunnskapen om rovdyr eller er det en indirekte målsetting om å senke konfliktnivået eller å øke rovdyraksepten blant innbyggerne i kommunen? For det andre er det vanskelig å måle et slikt resultat, enten det dreier seg om økt kunnskap om rovdyr eller endring i konfliktnivået. Dette ville i det minste vært et svært omfattende og langvarig prosjekt, og vi måtte tatt i bruk spørreundersøkelser både før og etter prosjektet. Dessuten kan det være vanskelig å påvise at de faktiske endringene er et resultat av prosjektet og ikke et resultat av andre faktorer, som for eksempel tilvenning over tid. Antall ulv innenfor kommunegrensen har faktisk gått ned (bl.a. som en følge av det famøse «uttaket» av Atndalsflokken, se Wabakken m.fl. 2001), og en eventuell endring i konfliktnivået kan like gjerne være en følge av dette. I tillegg til disse måleproblemene er rovdyrkonflikten kompleks og på mange måter sammenvevd med andre samfunnsmessige konfliktlinjer (Wilson 1997, Kellert & Reading 1993, Skogen 2001, Krangle & Skogen 2003).

På grunn av at oppfatninger og holdninger om natur og naturbruk er så mangfoldige, vil det være mest hensiktsmessig å bruke kvalitative metoder for å fange opp folks ulike perspektiver. Dette vil være det mest fruktbare for å studere dybden i de prosesser og samhandlingsmønstre som utspiller seg. Kvalitative metoder gir mulighet til å studere detalj og dybde i utvalgte tema, mens kvantitative metoder gjør det mulig å undersøke en rekke tema eller subjekter, men gir begrenset informasjon (Patton 1990). Vi tar ikke sikte på å måle om innbyggerne i kommunen gjennomgående har fått økt kunnskap om rovdyr, men å undersøke hva som bestemmer hvordan informasjonen blir mottatt. Samtidig vil vi oppnå en forståelse av innbyggernes oppfatning av natur og relasjonen til naturen, som er viktig for å få et bedre grep om underliggende faktorer som kan påvirke prosjektvirksomheten. Derfor har vi valgt en tilnærming med bruk av metoder som intervjuer, dokumentanalyse og deltakende observasjon.

Vi har fulgt prosjektvirksomheten underveis så godt det har latt seg gjøre med den kapasitet og de midler som har vært til rådighet. Vi studerte både planleggingen, organiseringen, aktivitetene og gjennomføringen. Hvordan ble aktivitetene utformet, hva skjedde på møter og turer? Svarte dette til det som var målsettingen for å drive Prosjekt rovdyrkunnskap og til prosjektbeskrivelsen? Prosjektets nøytralitet i forhold til rovdyrspørsmålet var sentralt under gjennomføringen, men hvordan håndterte en denne problematiske målsettingen? Hvordan var deltakelsen og reaksjonene fra lokalbefolkningen? Å beskrive og forstå konteksten rundt prosjektet er en viktig del av evalueringsarbeidet. Vi har også tatt i betraktning hvor midlene til å drive prosjektet kommer fra, siden dette kan antas å påvirke en del menneskers oppfatning av prosjektets intensjon og legitimitet. Ideelt sett skal forskeren gå inn før prosjektet begynner og følge det til dets avslutning. I vårt tilfelle startet det egentlige evalueringsarbeidet etter at prosjektet var i gang, men det var allerede gjennomført en del intervjuer og observasjoner fra prosjektets startfase som ledd i «Konfliktlinjer i utmarka».

Overføringsverdi?

Det kan være fristende å generalisere resultatene fra evalueringen til andre kommuner som ønsker å sette i gang tilsvarende prosjekter, og flere som har vært involvert i prosjektet har pekt på overføringsverdien som et viktig produkt. I et brev til Miljødepartementet datert 28.05.01 hvor det søkes om mer penger til prosjektet, skriver en blant annet at prosjektet har mottatt forespørsler om samarbeid fra kommuner i Østfold og Trøndelag. Det er

blant annet på dette feltet evalueringsforskningen innenfor samfunnsvitenskapen er blitt kritisert. Brox (1995) hevder at den «nomotetiske kunnskapen» som oppdragsgiver ofte vil ha er vanskelig å produsere innenfor samfunnsvitenskapen. De generaliseringene vi foretar oss er dermed ikke mer generelle enn at vi stadig må undersøke fenomenet på nytt (Almås 1990). I lys av dette kan en si at dersom Prosjekt rovdyrkunnskap ser ut til å være vellykket i denne kommunen, er det ikke sikkert at det vil fungere på samme måte et annet sted. Dette kaller Marshall og Rosmann (1999) for en undersøkelses *overførbarhet*, og mener med det at forskeren må argumentere for at hans funn kan være nyttige for andre i liknende situasjoner. Meningen med evalueringen av Prosjekt rovdyrkunnskap er ikke å lage slike generaliseringer som Brox omtaler, men prøve å synliggjøre hvorvidt prosjektet har fungert blant innbyggerne i Stor-Elvdal. Trolig kan man trekke noen paralleller til andre rovdyrkommuner med de samme konfliktlinjene, men det må gjøres med største forsiktighet.

Gjennomføring av undersøkelsen

Datainnsamlingen besto av en rekke intervjuer, både gruppe- og personintervjuer, i tillegg til deltakelse i flere av prosjektets aktiviteter. En av oss har også jevnlig møtt som observatør i prosjektets styringsgruppe. «Konfliktlinjer i utmarka» har etter hvert opparbeidet seg et stort datamateriale som består av intervjuer med over 80 informanter. Vi vil nå presentere metoden vi har brukt for å innhente data og hvordan selve feltarbeidet forløp.

Intervjuguidene

Vi har alt nevnt at den mest fruktbare metoden for å evaluere Prosjekt rovdyrkunnskap er gjennom en kvalitativ tilnærming. Dette innebærer også intervjuer av kvalitativ art. På den måten får vi god innsikt i informantenes erfaringer, tanker og følelser. Intervjuene kan karakteriseres som en delvis strukturert tilnærming (Thagaard 1998). Vi hadde på forhånd laget en intervjuguide med fastlagte temaer vi skulle spørre om, men rekkefølgen og gangen i intervjuet var avhengig av informanten. Vi ønsket en minst mulig formell samtale og det beste ville være om informanten selv kom inn på de temaene vi hadde forberedt. Dette skjedde enkelte ganger, men stort sett fulgte vi den rekkefølgen vi hadde planlagt i guiden. Vi brukte den samme intervjuguiden på alle intervjuene, med noen mindre justeringer i forhold til hvem vi intervjuet. Blant annet måtte guiden tilpasses modningsnivået til

barn og unge når vi gjennomførte intervjuer med dem. Spørsmålene omhandlet i korte trekk hvordan de opplevde rovviltkonflikten for tiden, om de kjente til Prosjekt rovdyrkunnskap, hvordan de oppfattet prosjektet og hva de opplevde som formålet med prosjektet. De ble også bedt om å fortelle litt om storelvdalsamfunnet, om utmarkas betydning og fremtidsutsikter for lokalsamfunnet. I intervjuene med skoleelevene og foreldrene la vi også vekt på arrangementene de har hatt på skolen i forbindelse med prosjektet.

Utvalg og kontaktetablering

For å få et best mulig bilde av hvordan storelvdølene opplevde Prosjekt rovdyrkunnskap var det viktig å snakke med et bredt spekter av befolkningen. Det var viktig for oss å komme i kontakt med initiativtakerne til prosjektet og de som sitter i styringsgruppen, samt selvfølgelig prosjektleder og utvalgte nøkkelpersoner fra kommunen (ordførere, formannskapsmedlemmer som hadde vært med på å diskutere prosjektplanene uten nødvendigvis å stille seg bak dem). Intervjuene med disse gav oss informasjon om hvilke mål og intensjoner en hadde med prosjektet. Like viktig var det å få snakket med noen av dem som hadde deltatt på arrangementer og de som av en eller annen grunn ikke hadde vært med på noe. Denne gruppen gav oss informasjon om hvordan prosjektet ble gjennomført og ikke minst hvordan det ble oppfattet i ulike befolkningsgrupper. Vi snakket med både skoleelever, lærere, foreldre, sauebønder og jegere, både fra kommunesenteret Koppang og fra den mindre grenda Atna. Det var først og fremst barn og unge prosjektet rettet seg mot, og det var derfor vesentlig for evalueringen at vi deltok på noen av aktivitetene med skoleelevene og at vi fikk intervjuet en del av dem. Vi tok også kontakt med foreldrene, både fordi disse måtte gi tillatelse til intervjuene med barna, og fordi vi ønsket å intervjuer noen foreldre om deres inntrykk av prosjektet.

I tillegg til de informantene vi nå har nevnt, har vi også foretatt intervjuer med flere utvalgte informanter fra «Konfliktlinjer» som hadde inntatt posisjoner i rovdyrkonflikten som skulle tilsi at de hadde oppfatninger også om Prosjekt rovdyrkunnskap, og som representerte potensielt kritiske grupper, primært jegere og sauebønder. Valget av disse var naturligvis basert på konklusjonene fra «Konfliktlinjer». Vi har også intervjuet en medarbeider i Miljøverndepartementet som har vært involvert i departementets vurderinger av prosjektet. Alle intervjuene ble gjennomført i tidsrommet høsten 2001 til høsten 2002, hvorav de fleste i løpet av vinteren.

Til sammen 28 intervjuer er lagt til grunn for evalueringen. Seks av disse er gruppeintervjuer med skoleelever, hvor antallet elever i hver gruppe varierte mellom fire og seks. Vi intervjuet syv foreldre, to representanter for sauenæringen, samt tre personer fra jegermiljøet. En av sauebøndene og alle jegerne ble også intervjuet i «Konfliktlinjer». Samtlige sju medlemmer av prosjektets styringsgruppe ble intervjuet, i tillegg til prosjektlederen. I tillegg har vi intervjuet ordføreren, et formannskapsmedlem og en fra kommuneadministrasjonen som har hatt ansvaret for kommunens kontakt med prosjektet. Endelig er også en medarbeider i Miljøverndepartementet intervjuet.

Intervjusituasjonen

Intervjuene foregikk stort sett ved at vi reiste hjem til informanten eller møtte opp på skolene. Noen få intervjuer ble av praktiske grunner gjort over telefon. Vi brukte båndopptaker i alle intervjuene, alle informantene godkjente selvfølgelig dette på forhånd.

Alle intervjuene med skolebarn ble gjennomført som gruppeintervjuer. Gruppeintervjuer kan i følge Thagaard (1998) i mange situasjoner være positive, i den forstand at temaene utdypes fordi deltakerne kan følge opp hverandres svar og gi kommentarer underveis. I følge Brandth (1996) oppnår man en synergieffekt under gruppeintervjuer som ikke er mulig å oppnå gjennom andre metoder, ved at informantene samhandler, gir hverandre nye ideer og supplerer hverandre. Samtidig kan det virke mot sin hensikt ved at de mest dominerende synspunktene fremmes og at avvikende synspunkter ikke kommer til syne (Thagaard 1998). Det kan også hende at det er enkelte personer som dominerer samtalen og de som er litt mer tilbakeholdne ikke slipper til. Dette er også utfordringer som intervjueren må takle underveis. Vi følte i dette tilfellet at samtlige faktorer til en viss grad gjorde seg gjeldende. I ettertid har vi kommet til at de elevgruppene vi henvendte oss til var i yngste laget. Imidlertid mener vi at intervjumaterialet fra skolene sett under ett, gir oss viktig informasjon om hvordan prosjektet ble mottatt i den målgruppen som prosjektledelsen utpekte som den aller viktigste.

Deltakende observasjon

Hva folk sier er en viktig kilde til kvalitative data, men for å få en fullstendig forståelse av situasjonen er deltakelse og observasjon den beste forskningsmetoden (Patton 1990). Deltakende observasjon gir forskeren mulighet til å få en innsikt i situasjonen som ikke er fullt mulig ved bruk av intervjuer

alene. Vi deltok på en rekke aktiviteter i prosjektets regi og en av oss var til stede på flere møter i styringsgruppen. Vi var med skoleklasser på tur flere dager, observerte og var med på aktivitetene. Tettest fulgte vi aktivitetene til sjette klasse på Koppang skole, som arbeidet med et større naturprosjekt hele skoleåret. På det meste fulgte vi dem en hel uke hvor prosjektlederen hadde lagt opp til aktiviteter både ute i naturen og integrert i klasseromsundervisningen. Vi var også med på turer og andre aktiviteter for aldersgrupper fra tiende klasse til barnehage. Et viktig poeng med deltakende observasjon er i følge Thagaard (1998:62) at «personenes handlinger og relasjonene mellom dem kan studeres i 'naturlige' omgivelser».

I tillegg til skolearrangementene var vi med på såkalte temakvelder som ble arrangert med jevne mellomrom. Dette var lysbildeforedrag og lignende som var et tilbud til alle interesserte. Dessuten deltok vi på noen «tematurer» som også var åpne for alle.

Dokumentanalyse

I tillegg til å delta på arrangementer og snakke med informanter har vi lest en rekke dokumenter. Et av de viktigste dokumentene har vært prosjektbeskrivelsen. Den har vært et av utgangspunktene under evalueringen av Prosjekt rovdyrkunnskap, i tillegg til intervjuene med styringsgruppen. Vi kan på den måten sammenlikne de målsettinger som prosjektledelsen satte seg med de reelle eller de oppnådde målsettingene. Andre interessante dokumenter er nyhetsbrev eller bulletiner som regelmessig ble sendt ut til lokalbefolkningen. Disse har vært viktige fordi de gir et godt inntrykk av hvordan prosjektet presenterte seg selv og kan samtidig gi et bilde på hvordan en balanserte informasjonen for å formidle «nøytral faktakunnskap». Vi har ikke hatt muligheten til å delta på alle styringsgruppemøtene, så referatene fra disse møtene er også viktige. I tillegg til dette har vi studert offentlige dokumenter, for eksempel brev til Miljøverndepartementet hvor prosjektet søkte om økt bevilgning, brev til kommunen fra lokale sau- og geitalslag, samt dokumenter fra Stor-Elvdal kommune.

Til grunn for evalueringen ligger altså både et stort intervjumateriale, observasjoner av en rekke aktiviteter og analyse av dokumenter. Når det gjelder prosjektets samarbeid med skolene i Stor-Elvdal har vi hovedsakelig basert oss på eget datamateriale, men også lest enkelte rapporter fra utflukter og møter vi ikke har hatt mulighet til å delta på. I tillegg til dette har vi som sagt benyttet oss av intervjumateriale fra «Konfliktlinjer i utmarka».

Metodiske utfordringer

Etiske retningslinjer

Anonymisering er krevende å gjennomføre siden utvalget er lite og består av til dels høyt profilerte personer i et lite lokalsamfunn. I stor grad er det også snakk om grupper med kjente medlemmer (styringsgruppen), og personer i roller det ikke har noen hensikt å forsøke å anonymisere (for eksempel prosjektleder og ordfører). De som har slike roller har godtatt at deres oppfatninger i noen tilfeller vil kunne knyttes til dem. De er vant til offentlighetens søkelys, og sier stort sett ikke annet til oss enn de ofte har sagt offentlig. Andre som vil kunne identifiseres av iherdige lokalkjente lesere, men hvor det tross alt er noe mindre opplagt hvem det dreier seg om, har vi anonymisert så godt det lar seg gjøre. Vi er likevel innforstått med at disse «kodene» kan knekkes. De personene dette først og fremst gjelder, har uten unntak sagt at de ikke bekymrer seg for dette, og at de «står for sine meninger» uansett.

Konklusjoners validitet

Mange faktorer kan trekkes frem for å sette spørsmålsteget ved konklusjonenes validitet. Med dette tenker vi på konklusjonenes gyldighet, i første rekke *representativiteten*. Har vi stor nok dekning blant befolkningen til å trekke de slutningene vi gjør? I kvalitative studier benytter man ofte *strategiske utvalg* (Thagaard 1998). Det betyr at informantene velges ut på en måte som er hensiktsmessig i forhold til problemstillingen. Samtidig medfører helhetsperspektivet i kvalitativ forskning at enkeltstående tilfeller betraktes som et uttrykk for en større helhet. En informant kan gi store mengder informasjon og derfor kan forskningen basere seg på relativt små utvalg (Thagaard 1998). På samme måte poengterer Patton (1990) at det er viktig å bruke informanter som kan gi betydningsfull informasjon om tema som er sentrale i undersøkelsen. Dette, i tillegg til at man må forholde seg til en tidsramme, gjør at det er viktig å finne fram til de informantene som gir mest relevant informasjon. Informantene i denne evalueringen er delvis plukket ut gjennom strategisk utvalg. For eksempel vil vår informant fra Stor-Elvdal sau og geitalslag i mange sammenhenger representere sauebøndernes synspunkter. Men i deler av utvalget, der det var et betydelig innslag av selvrekuttering, er det en mulighet for at utvalget kan ha blitt skjevt. Dette

gjelder særlig foreldreinformantene, og vi må være forsiktige med å trekke for bastante slutninger (dette kommer vi tilbake til). Likevel er materialet etter vår vurdering bra nok til at vi kan si mye om hvordan lokalbefolkningen har oppfattet prosjektet og om bakgrunnen for deres holdninger til det.

Om prosjektet

Hvordan prosjektet ble satt i gang

Da ulven for alvor etablerte seg i Stor-Elvdal i 1997, var det mange som begynte å bekymre seg for farene med å ha slike dyr i nærmiljøet. Frykt, særlig hos barn og eldre, ble raskt et svært sentralt moment i rovdyrdebatten, og et mye brukt argument for å fjerne ulven. Noen kommunepolitikere følte etter hvert at det sterke fokuset på frykt var i ferd med å bli et selvoppyllende profeti, på den måten at alt snakket om ulvefrykt kunne bidra til å gjøre folk – særlig barn – redde. Ut fra en erkjennelse av at kunnskapene om ulv var dårlige blant folk flest, foruten blant politikerne selv, tok de initiativ til å få utredet behovet for informasjonstiltak om rovdyr rettet mot befolkningen. Formannskapet vedtok derfor å sette ned et utvalg som skulle utforme en prosjektbeskrivelse, for deretter å kunne søke om penger. Utvalget besto av leder for ungdomsrådet, en fra skolesektoren, en fra administrasjonen, to kommunepolitikere og en sekretær. Det ble arrangert en del møter og studieturer til andre steder som har rovdyr, hvor målet var å hente inspirasjon og utveksle erfaringer. I følge lederen for styringsgruppen var det vanskelig å få kommuneadministrasjonen til å prioritere denne oppgaven, og det gikk halvannet år før prosjektbeskrivelsen lå på bordet, i desember 1998.

Det ble enighet om at det var ønskelig med en person som jobbet fulltid på prosjektet og det ble derfor søkt om 1,2 millioner kroner til prosjektet fra Miljøverndepartementet. Etter lang tids behandling i departementet, ble det i første omgang gitt tilsagn om bevilgninger for 2000 og 2001, men mindre enn det var søkt om. Saken ble så på nytt tatt opp i formannskapet for å avklare hvorvidt kommunen skulle stille seg bak og stå ansvarlig for gjennomføringen. Prosjektet ble vedtatt i formannskapet mot to stemmer, hvor representanter for Senterpartiet og Høyre gikk imot fordi de mente at et slikt prosjekt ville bidra til å legitimere bestander av store rovdyr i kommunen. Det ble også etablert en styringsgruppe bestående av representanter fra forskning, landbruk, skolesektor, forvaltning, reiseliv og media. Tre av disse hadde også bakgrunn i kommunepolitikken, og to av dem var i sin tid sentrale for utviklingen av prosjektideen. En av disse ble utpekt til styringsgruppens leder. Medlemmene hadde altså forskjellig bakgrunn, både faglig og politisk, og de hadde også ulik posisjon i forhold til rovviltkonflikten. I november 2000 ble det ansatt en prosjektleder som var biolog og som hadde

erfaring fra undervisning. Hun fikk ansvaret for daglig drift samt et hovedansvar for planlegging av virksomheten. Til å begynne med var dette en 80-prosentstilling. Den ble så økt til 100 prosent fra mai 2001 på oppfordring fra Miljøverndepartementet, som åpenbart så på prosjektet som viktig. Prosjektet fikk senere også en tilleggsbevilgning som gjorde det mulig å drive ut 2002, men med prosjektleder igjen i redusert stilling det siste halve året.

Målsettinger

I følge prosjektbeskrivelsen som lå til grunn for etableringen av prosjektet, er målsettingen å:

1. Øke befolkningens kunnskap om rovdyrene, deres rolle og betydning, og om deres adferd. Gjennom forståelse og kunnskap, er det et mål å bidra til realistiske holdninger.
2. Utvikle og etablere egnede kunnskapsbaser og informasjonssystemer som kan bidra til oppfyllelse av målsettingen.

Med realistiske holdninger mente lederen i styringsgruppen å få et visst forhold til hvor stor faren i praksis er. Det som i utgangspunktet lå i tankene til initiativtakerne, i følge et av medlemmene i styringsgruppen, var at prosjektet skulle føre til mindre ulvefrykt:

Jo mer man vet, jo mindre frykter man – hvis man sprer kunnskap om ulv vil folk bli mindre redd for ulv – og derfor, ved å ha et kunnskapsprosjekt i Stor-Elvdal så vil det da kunne føre til mindre ulvefrykt.

Målsettingen ble imidlertid justert til bare å handle om kunnskapsformidling, da flere i styringsgruppen mente at den både var for ambisiøs og at det ville være kontroversielt å gå ut med noe slikt. Grunnen til at denne målsettingen ble sett på som uegnet, var risikoen for å bli betraktet som et prosjekt som skulle få lokalbefolkningen til å *tilpasse seg* rovdyr. Selv om det nok kan ha vært noe uenighet i styringsgruppen om dette, ble det besluttet at fryktreduksjon ikke lenger skulle være et uttalt mål.

Prosjektet skulle i følge prosjektleder på ingen måte ta stilling i rovdyrdebatten eller i spørsmål om rovviltforvaltning, men kun øke befolkningens kunnskap om rovdyrene. I prosjektbeskrivelsen står det at dette vil «kunne skape økt trygghet, visshet og bidra til at irrasjonell frykt kanskje erstattes av nysgjerrighet og spennende opplevelser.» Dermed får vi inntrykk av at formålet tross alt var å bidra til å redusere folks engstelse for å bruke naturen, men at dette ville skje automatisk ved å øke deres kunnskap om

rovdyra – selv om fryktreduksjon ikke lenger var noen offisiell målsetting. Som ordføreren sa da vi intervjuet ham at «folk oppi her vil snart ikke bruke utmarka.» Lederen i styringsgruppen mente at det som var det viktigste for han var at man kunne leve i pakt med naturen og ta vare på den livskvaliteten det gir, samtidig som Stor-Elvdal skal være den kommunen i Norge der befolkningen har mest kunnskap om rovdyrene. En representant for kommuneadministrasjonen ga uttrykk for noe tilsvarende ved å hevde at «målsettingen er vel egentlig at man gjennom økt kunnskap kan bruke naturen som man har gjort før.»

Prosjektets nøytralitet i rovdyrspørsmålet framstår som helt sentralt for styringsgruppen og prosjektleder, og det ble poengtert i samtlige intervjuer med styringsgruppens medlemmer. Av prosjektbeskrivelsen framgår det at:

Prosjektet er spesifikt innrettet på spørsmålet om kunnskap og informasjon, og skal ikke ta standpunkt til, eller engasjere seg i, spørsmålet om rovdyrforvaltning og rovdyrpolitikk (Stor-Elvdal kommune 1999:4).

I følge medlemmer i styringsgruppen var prosjektet innrettet på å ta konsekvensene av at det er rovdyr i kommunen. Hvorvidt folk er for eller imot rovdyr er uten interesse for prosjektet. Derfor anså en det som viktig å balansere kunnskapen, slik at alle sider i saken ble presentert. Det var litt ulike synspunkter på hvordan dette best kunne gjøres. Lederen i styringsgruppen mente at man ikke skal skjule noe som helst av informasjonen, og at det er viktig å formidle de forskjellige oppfatninger folk har av rovdyrene. Et annet styringsgruppemedlem framholdt at en burde styre unna de mest ytterliggående synspunktene på begge sider:

Vi synes at vi skal være veldig påpasselige i et sånt prosjekt, at den informasjonen som vi kommer med i vår regi, det skal være litt sånn overveid, det skal være nøytralt, det skal bare være opplysende, argumenterende.

I følge prosjektlederen er det viktig å få samlet kunnskapen som befolkningen i Stor-Elvdal selv sitter på, slik at de føler at også lokal folkelig kunnskap blir formidlet gjennom prosjektet. Prosjektet ønsker å holde seg unna de store konfliktlinjene, men prosjektlederen poengterte at det også er viktig å ta med det negative perspektivet på rovdyr. Prosjektledelsen ønsket å flette sammen forskning og lokal kunnskap, og la fra starten av opp til et aktivt samarbeid med Avdeling for skog- og utmarksfag ved Høgskolen i Hedmark. Denne avdelingen holder til på Evenstad, få mil syd for Koppang. Her er det flere rovdyrforskere blant de ansatte, og enkelte er kjente navn fra

nyhetsbildet når det gjelder rovdyr – særlig ulv. Vi må imidlertid konstatere at det i startfasen ikke fantes like klare planer for samarbeid med miljøer som kunne betraktes som bærere av lokal kunnskap – og andre holdninger enn de en typisk vil finne i et biologisk forskningsmiljø.

Målgrupper

Målgruppene er i følge prosjektbeskrivelsen:

1. Barn og ungdom
2. Eldre
3. Turgåere, bærplukkere og andre «friluftsmennesker»
4. Kunnskapsformidlere og oppdragere

Målgruppene er altså store deler av kommunens befolkning, og disse vil være mer eller mindre berørt av rovdyrsituasjonen. Men fremfor å prøve å favne om alle på en gang har en valgt i første rekke å satse på barn og ungdom, spesielt gjennom skolen. Det vil i prinsippet si alt i fra barnehagene til videregående. Denne målgruppen ble ansett som viktig fordi en her når fram til «den oppvoksende slekt», og fordi barn syntes å være særlig rammet av innskrenket bevegelsesfrihet på grunn av egen og foreldres engstelse for ulv. Samtidig er barna en målgruppe som ofte bruker naturen aktivt i sitt nærmiljø. I følge prosjektlederen er det viktig å få barn til å føle et slags eierskap til naturen og miljøet rundt seg. På denne måten håpet hun å vekke barnas nysgjerrighet slik at de vil se nærmiljøets muligheter. Skoleelever er også lette å nå fordi de holder til på ett sted, og fordi det finnes etablerte systemer for kunnskapsformidling. Samtidig kan en også nå foreldregruppen gjennom skoleelevene.

Planer for virksomheten

Utgangspunktet var å arrangere ulike aktiviteter avhengig av hva folk var interessert i og i forhold til når skolene hadde tid. I følge prosjektlederen ønsket de ikke å lage noen stram plan. Som hun sa: «Her må veien bli til etter hvert som vi går, litt avhengig av hva folk er interessert i og ikke.»

Arbeidet med skolene skulle være utpreget aktivitetsrettet. Prosjektlederen tenkte seg en rolle som «formidler», enten det var snakk om å ta med elevene ut i naturen og drive med sporing eller se på hi, eller vise lysbilder og fortelle på skolene. Ideen var først og fremst å satse på friluftaktiviteter i

områdene hvor rovdyrene lever, slik at elevene kunne lære om alt fra bruk av kart og kompass til sporing og peiling av radiomerkede dyr. I følge prosjektlederen gikk planen derfor ut på å arrangere sporingsdager, lavvodager, utflukter for å se på bjørnehi og kadaver av rovdyrdrept elg.

I tillegg til disse aktivitetene planla prosjektlederen også å arrangere aktiviteter som sporingskurs for både fastboende og hyttefolk med teori om artenes biologi og adferd, og øving i praktisk sporing. Det ble planlagt temakvelder og lysbildekvelder for alle interesserte, der inviterte fagfolk skulle fortelle om sine erfaringer i møte med store rovdyr, og vise lysbilder og filmer. I følge prosjektlederen ønsket en å legge til rette for diskusjoner hvor innbyggernes egne kunnskaper aktivt skulle brukes. Styringsgruppen ønsket at temakveldene skulle trekke flest mulig av de unge, og prosjektlederen sa i et intervju at hun hadde prøvd å få til et slags belønningssystem:

At unger som er med på mye, eller at de møter opp på det som er av arrangementer, at du kan ha uttrekning av dem til å være med på helikopterflyging når de skal merke elg eller ulv eller telle elg eller hva det nå skal være.

I tillegg ble det planlagt å lage et rovdyrhjørne på biblioteket. Prosjektlederen la opp til en egen hjemmeside på internett, og informasjonsbulletiner som regelmessig skulle gå ut til alle husstander i Stor-Elvdal ble sett på som et sentralt tiltak.

Kunnskap, informasjon og «objektivitet»

Før vi går videre til å beskrive prosjektvirksomheten, er det nødvendig å se nærmere på prosjektets målsetting. Som vi har vært inne på, har denne endret seg fra å være fryktreduksjon, eller nærmere bestemt det litt uklare begrepet «realistiske holdninger», til formidling av «nøytral faktakunnskap». Her skal vi innskrenke oss til å diskutere om en slik målsetting i utgangspunktet er mulig og hensiktsmessig, for på den måten å etablere noen holdepunkter for den videre undersøkelsen. Vi kommer tilbake til ulike informanters (både på «avsender-» og «mottakersida») *oppfatning* av prosjektets målsetting. Dette er av stor betydning for hvordan prosjektet fungerer og hvordan det tas i mot. Om mange har en annen oppfatning enn prosjektledelsen av prosjektets målsetting (og vi kan allerede nå avsløre at slik er det), kan dette ikke uten videre tilskrives «misforståelser» eller «dårlig informasjon». Vi vil nemlig argumentere for at prosjektets nøytrale målsetting både er lite troverdig og i prinsippet umulig. Om dette er et stort problem, er en annen sak. Også denne diskusjonen vil vi komme tilbake til.

Kunnskap

Datamaterialet fra «Konfliktlinjer» viser tydelig at striden ofte handler om *hvor mange* ulv som egentlig vandrer i skogen rundt Koppang, og om *hvordan* ulven oppfører seg. Er det seks eller tjue ulver på Kjølén? Krysser ulven skispor og jernbane? Hopper den over gjerder? Er den farlig eller ikke farlig for mennesker? Det kan se ut til at folk egentlig er uenige om hva som er de faktiske forholdene. Hva man mener om fakta ser samtidig ut til å henge nøye sammen med om man er *for* eller *mot* at ulven har etablert seg i Stor-Elvdal. Selv om dette i bunn og grunn er ganske forskjellige spørsmål, ser det ut til at det man mener om fakta er nært forbundet med standpunktet man har tatt til om ulven skal få etablere seg i området. Grovt sagt er situasjonen sånn at hvis man er mot ulv tror man at det er mange individer i Koppangsflokken, er man for ulven tror man det er få (Krange & Skogen 2001).

På overflaten kan det se ut som om forskere og lekfolk bare er uenige om hva som er de faktiske forholdene, og at vi står overfor det vi kan kalle ulike metodiske tilnærminger til bestemmelse av bestandsnivåer og kartlegging av dyrs atferd – en folkelig og en vitenskapelig. Disse tilnærmingene gir faktisk ulike bestandstall, og derfor kunne vi tenke oss at det var dette

som var innholdet i den såkalte datakonflikten: Noen mener det er mange og noen mener det er få. Men så enkelt er det ikke. Det handler også om at de som mener det er mange og de som mener det er få befinner seg i ulike maktposisjoner. Den vitenskapelige kunnskapen står alltid i et hegemonisk forhold til den folkelige i vårt samfunn (Dickens 1994, MacNaghten & Urry 1998).

Folk som støtter seg til den ene eller den andre kunnskapsformen kommer ofte fram til ganske motsetningsfylte «sannheter» om naturen, men det er uten tvil forskernes «sannheter» som har størst innflytelse over naturforvaltningen her i landet. Det er de som legges til grunn når beslutninger fattes på høyeste politiske nivå, i Direktoratet for naturforvaltning, i fylkesmennenes miljøvernavdelinger og så videre. Sånn sett kan man si at den ene formen for kunnskap dominerer over den andre. Men det går også an å se dette som et mer jevnbyrdig forhold. De to kunnskapsformene er likestilt i den forstand at *mistilliten* til motparten er sterk i begge leire. Tillit til den ene formen for kunnskap innebærer gjerne sterk skepsis til den andre. På begge sider av skillet mener man at folk i den andre leiren er alt for dårlige til å lytte, og at de er noen sjølgode typer med fastlåste meninger (Krange & Skogen 2001).

Et annet problem har nok vært at folk på begge sider har hatt en tendens til å tillegge hverandre meninger. Forskere operer ofte med *minimumstall* og *sannsynligheter*. De rapporterer gjerne hvor mange ulv de med sikkerhet vet finnes i en bestand. Det kan føre til at tallene som kommer fram er lavere enn det faktiske antallet. Også forskerene kan med andre ord egentlig tro at det finnes flere ulv enn det minimumstallet de presenterer. Ofte har nok utsagn om slike minimumstall blitt tolket som forskerens egen mening om faktisk bestandsstørrelse. Tilsvarende har utsagn om at ulven *vanligvis* ikke krysser jernbaneskinner eller tar seg over gjerder, blitt tolket som utsagn om at ulven *aldri* gjør slike ting. Dermed får man bekreftet at forskerne tar feil, eller endog lyver, når man kan observere at ulven faktisk gjør disse tingene av og til. Forskere og andre som har mest tillit til vitenskapelig kunnskap, har nok på sin side altfor lett for å avvise den folkelige kunnskapsformen. Det kan virke som om det er regelen snarere enn unntaket at lekfolks observasjoner blir latterliggjort. Men det mangler ikke eksempler på at vanlige folks oppfatninger har vist seg å være riktige, og har fått vitenskapelig støtte etter hvert.

At holdninger i rovdyrspørsmålet henger sammen med hva slags kunnskap man fester lit til, er et eksempel på at disse holdningene føyer seg inn i en *større kulturell sammenheng*, hvor altså kunnskap er en viktig bestanddel.

Den lokale jaktkulturen, hvor gleden over samarbeidet med en halsende løshund ofte er viktig, kan være et annet eksempel. Det finnes nok også en mer generell motstand mot sentralt plasserte maktpersoner blant noen grupper i Stor-Elvdal: Folk har sett seg lei på at byfolk og bedrevitere skal komme og fortelle hvordan de skal leve livet sitt. Poenget er at motstanden mot ulv blir et symbol på mer allmenne kulturelle motsetningsforhold. Rovdyrmotstand handler altså ikke bare om rovdyr, men om dypere skillelinjer i befolkningen. At økonomiske interesser, slik som tap av bufe og tap av inntekter fra jakt, har betydning er det liten tvil om. Men kanskje handler dette også om mer allmenne motsetninger mellom sosiale klasser og utdanningsgrupper. I vår sammenheng er det særlig interessant at tillit til kunnskapsform ser ut til å ha en betydelig egenvekt når det gjelder synet på rovdyr. Lang fartstid i utdanningssystemet bidrar ikke bare til at man lærer å feste lit til forskningsbasert kunnskap, men også at man er tilhenger av rovdyr selv når man har personlige tap som følge av deres inntreden i den lokale faunaen (Krange & Skogen 2001).

Selvsagt er det en forenkling av virkeligheten å sortere hele befolkningen i Stor-Elvdal etter skillet mellom to kunnskapsformer (som vi har framstilt som maksimalt ulike, selv om det finnes glidende overganger mellom dem). De fleste er ikke så entydige tilhengere eller motstandere av den ene eller den andre formen for kunnskap. Mange sier for eksempel at de nok tror at forskerne på Evenstad har greie på det de snakker om, men at de tror like mye på vanlige folk som går mye ute i skogen (Krange & Skogen 2001). Vi mener likevel det er viktig å forstå motsetningene mellom de to kunnskapsformene hvis man vil forstå rovdyrkonflikten godt. Ikke minst har dette åpenbart konsekvenser for *informasjonsvirksomhet*, ettersom det handler om nettopp å spre *kunnskap*. Men hva slags kunnskap og hvem som er avsender, må åpenbart ha betydning for hvordan informasjonen blir mottatt.

Forholdet mellom informasjonsavsender og -mottaker

Det er gjort en mengde forskning om informasjon og effekten av informasjon, fra en rekke ulike perspektiver og innen flere fagdisipliner. Her skal vi kort nøye oss med å diskutere noen momenter som åpenbart har betydning for det informasjonsprosjektet vi undersøker her.

Hvordan de ulike påvirkningsmekanismene virker inn, og betydningen av dem, varierer ut i fra forskjellige sosiale situasjoner hvor avsender, budskap og mottaker forholder seg til hverandre (Waldahl 1993). Ofte bygger

påvirkning på et tillitsforhold mellom avsender og mottaker. Erfaring med ulike kulturelle og sosiale rammer danner grunnlaget for hvordan verden tolkes og også hvilken kunnskap om verden man har mest tillit til. Hvis informasjonsavsender og mottaker har tillit til ulike former for kunnskap kan dette ha stor innvirkning på forholdet og påvirke hvordan budskapet blir mottatt. Forholdet mellom kunnskapsformene avspeiler ofte større strukturelle ulikheter, og dette kan også legge føringer for tillitsforholdet mellom de ulike aktørene. Det er viktig at både avsender og mottaker snakker samme språk. Troverdighet hos avsenderen er av de viktigste elementene i en kommunikasjonsprosess (Waldahl 1993). Mottakeren må til dels identifisere seg med avsenderen, føle at de er en del av det samme fellesskapet og at de har felles interesser å ivareta. Kanskje enda viktigere er en «felles forståelse av virkeligheten, sammenfallende samfunnssyn og ensartede sosiale og politiske målsetninger» (Waldahl 1993:25).

Grad av involvering

Mange faktorer er med på å bestemme hvordan holdninger varierer i styrke og dermed hvilken effekt vi kan forvente av et informasjonstiltak. Grad av involvering er en av de mest sentrale elementene og har fått mye oppmerksomhet i forskningslitteraturen (Roser og Thompson 1995; Palm 1994; Petty & Cacioppo 1986; Petty & Krosnick 1995). Stor grad av involvering fører blant annet til grundigere bearbeiding av informasjon, mer varige holdningsendringer og større konsistens mellom kunnskap, holdning og atferd (Petty & Krosnick 1995). Spørsmålet blir da hvordan involvering eller engasjement oppstår i en sak. Hvorfor utvikler noen stort engasjement mens andre ikke bryr seg? I følge en del sosialpsykologisk forskning oppstår involvering eller engasjement når aktøren har motivasjon, mulighet og evne til å bearbeide informasjonen (Roser og Thompson 1995; Petty og Cacioppo 1986). Med utgangspunkt i at grad av involvering vil være med på å bestemme i hvilken grad informasjonen bearbeides, er det grunn til å tro at dette kan være en forutsetning for, og bidra til å forklare noen av forskjellene i lokalbefolkningens respons på prosjektet og rovviltkonflikten generelt.

Prosjektets målsetting i lys av det vi vet om «kunnskap» og «informasjon»

All kunnskap er fortolkning av vår omverden, og således er den ikke verdifri. Ikke bare er kunnskap dannet på grunnlag av observasjoner og fortolkninger

gjort av mennesker i en bestemt kulturell og historisk kontekst; kunnskap endrer seg også hele tida. Det er ikke minst tilfelle når det gjelder kunnskap om rovdyr, hvor gårldagens sannheter raskt forvises til «historiens skraphaug». Ikke helt sjelden kan dessuten den nyeste vitenskapelige kunnskapen ligge nærmere de folkelige erkjennelsene som ble avvist for kort tid siden. I tillegg vil det alltid være rivninger mellom forskjellige leire på et hvilket som helst forskningsfelt – noe den siste tidas kostholdsdebatt er et illustrerende eksempel på. Og ikke minst: Folk *tillegger* – begrunnet eller ubegrunnet – avsendere av et budskap verdier og en agenda. Enten dette er sammenfallende med avsenderens egen opplevelse eller ikke, vil det i høyeste grad påvirke mottakerens bilde av avsenderen, og dermed også tilliten til den informasjonen som forsøkes formidlet. Dette kan virke som en abstrakt vitenskapsteoretisk øvelse, men i *praksis* ser vi i forbindelse med Prosjekt rovdyrkunnskap at det ikke er mange – heller ikke i prosjektledelsen – som klarer å holde fast ved idealet om den «nøytrale» kunnskapsformidlingen. På flere styringsgruppemøter og i intervjuer med styringsgruppedlemmer, snakket folk om «konfliktdemping» og «fryktreduksjon». Det var tydelig vanskelig å holde seg til det nye «nøytrale» målet. Det skyldes nok rett og slett at det ikke lar seg gjøre å tenke på informasjonsprosjekter av denne typen uten å forestille seg slike målsettinger.

For hvis kunnskapen som formidles ikke påvirker verken konfliktbildet eller fryktnivået, hvorfor ikke like gjerne bruke noen millioner offentlige kroner på informasjon om lokalhistorie eller andre ting som kan være høyverdige temaer i et folkeopplysningsperspektiv? Når kommunen søker penger og Miljøverndepartementet punger ut, er det selvsagt fordi de ønsker å gjøre noe med et problem. Men ingen får gjort noe med et problem uten å endre noen komponenter i den problematiske situasjonen. Her må det bety at mer kunnskap blant folk forutsettes å bidra til at ting går litt glattere i Stor-Elvdal. Vi tviler på om prosjektet hadde blitt satt i gang om initiativtakerne eller departementet hadde trodd at mer informasjon ville øke konfliktnivået, for eksempel ved å forsyne ulvemotstanderne med argumenter. Men prosjektledelsen har framholdt at det er bare bra om det faktisk skulle fungere slik: Også motstanderne trenger kunnskap for å argumentere for sitt syn.

Som vi skal se, er det ikke særlig sannsynlig at ulvemotstanderne ville oppleve det slik. Men om dette faktisk skulle skje; om man faktisk forsynte alle posisjoner med effektiv ammunisjon, ville man jo samtidig bidra til konfliktnivået øker. Det måtte i så fall være ytterst problematisk ut fra prosjektets nøytrale målsetting.

Prosjektvirksomheten i skolen

Så langt har vi sett hvordan styringsgruppen og prosjektlederen tenkte seg prosjektet og hvordan de i en tidlig fase så for seg prosjektforløpet. I det følgende skal vi presentere noen av de aktivitetene som har blitt gjennomført.

Tatt i betraktning det høye aktivitetsnivået vi har sett gjennom prosjektperioden, finner vi det lite tjenlig å undersøke samsvaret mellom opprinnelige planer og faktisk virksomhet med millimetermål. Vi kan med en gang konstatere at i grove trekk ble det igangsatt aktiviteter på de områdene det opprinnelig var planer om. En gjennomgang og vurdering av hovedtrekk ved prosjektvirksomheten – også sett i lys av prosjektets målsettinger – er likevel nødvendig. Vi velger å holde denne på et relativt deskriptivt nivå. Senere i rapporten vil vi fokusere på noen mer prinsipielle problemer som prosjektet etter vårt syn har stått overfor. Dette innebærer å rette søkelyset mot områder der det kan ha vært en viss mangel på samsvar mellom opprinnelige intensjoner og måten virksomheten har blitt gjennomført på. Dette gjelder for eksempel særlig intensjonen om å integrere lokal og vitenskapelig kunnskap, samt målsettingen om å få fram «alle sider» ved de lokale rovviltkonfliktene.

Prosjektets målgruppe var alle brukere av Stor-Elvdals utmark, men i første rekke valgte en å satse på barn og ungdom. Derfor ble dette også et prioritert område for evalueringen. Hvordan fungerte samarbeidet med skolene, og hvordan opplevde elevene selv dette? Og hva mente foreldrene, som i prinsippet skulle representere et tverrsnitt av befolkningen, og som derfor måtte forventes å inkludere folk med en sterkt kritisk holdning til ulven?

Skoleaktivitetene

Av praktiske grunner valgte vi å konsentrere oss om to av skolene i kommunen. Den ene var Koppang skole, som er en forholdsvis stor barneskole i kommunesenteret, og Atna skole, som er en fådelt barneskole i bygda Atna, nord i kommunen. Koppang skole hadde flest aktiviteter i tilknytning til prosjektet, mens Atna skole ble valgt fordi vi kjente til at mange foreldre der hadde vært motstandere av at skolen skulle ha noe med prosjektet å gjøre. Det ble likevel gjennomført flere aktiviteter på skolen, og vi ville gjerne se hvordan dette ble mottatt.

Det ble arrangert aktiviteter både for skoler og barnehager, men det var i første rekke barneskolene som benyttet seg av tilbudet og det var først og fremst disse arrangementene vi deltok på. Vi var også med på ett arrangement med en ungdomsskoleklasse og ett som involverte en barnehage sammen med femteklasse. Arrangementene foregikk i stor grad ute i naturen, men de ble også integrert i den generelle klasseromsundervisningen. Sjettede klasse på Koppang skole hadde et eget opplegg som de kalte «Inn i naturen». Dette prosjektet dreide seg ikke bare om rovdyr, men også om andre arter samt generell kunnskap om natur og ferdsel i naturen. Klassestyreren hadde lagt opp til mange forskjellige uteaktiviteter. En av dem handlet om elg og ulv og var knyttet til prosjektet. De hadde «adoptert» en radiomerket elg som de peilet periodevis og så på habitatbruk vinter kontra sommer. Samtidig peilet elevene «Gråfjellparet»² slik at de kunne sammenligne elgens og ulvens bevegelser. Elevene fikk blant annet både peile radiomerkede dyr og lære seg å bruke GPS³. I tillegg ble det lagt vekt på selve naturopplevelsen og stemningen med utdeling av Bamsemums (prosjektets symbolgodteri), bål og grilling av pølser.

Selv deltok vi på flere skolearrangementer og det var tydelig at elevene hadde glede av å være med på disse turene. Naturlig nok var det varierende skiferdigheter blant elevene, slik at om vinteren ble det mye venting for de flinkeste og slitsomt for de svakeste. I niendeklasse stilte flere elever i saggebukser og joggesko, og noen jenter hadde bare maver. Ingen hadde med ski, selv om utflukten – som handlet om å finne ulvespor – fant sted i januar. Derfor rakk vi heller ikke frem til alle stedene prosjektlederen hadde utpekt på forhånd. Sjetteklassen fra Koppang måtte snu to dager på rad på grunn av tidspress, og vi rakk derfor aldri fram til et elgkadaver som noen på Evenstad hadde sporet opp for oss. Likevel virket alle blide og fornøyde når de kom tilbake til bussen. Prosjektleder virket som en dyktig «turleder», med masse pågangsmot og mye kunnskap. Når vi ikke rakk fram til målet fant hun alltid på nye ting som fanget elevenes oppmerksomhet. Det var alltid spor som kunne tydes og flere ganger ulte vi til ulven for å høre om vi fikk svar (det fikk vi ikke...). Da det dukket opp noe som kunne se ut som et gammelt bjørnehi, fortalte prosjektlederen hvordan man skal forholde seg i møte med bjørnen. Selv om det ofte blir litt uro på sånne klasseseturer, var hun flink til å skape engasjement.

² Radiomerket ulvepar som holdt til i nabokommunene Åmot og Rendalen.

³ Satelittbasert navigasjonsutstyr som blant annet brukes i båt, bil og på tur. I denne sammenheng brukt for å lokalisere radiomerkede ulv.

På en av de større utfluktene opplevde nesten alle elevene å se ulv. Som flere av lærerne sa: «Dette kommer unga til å huske i mange år framover.» På denne utflukten deltok rundt 70 elever fra Koppangskolene (også ungdomsskolen). Prosjektlederen hadde blant annet laget natursti, funnet et kadaver og hadde med både skinn og klover fra diverse ville dyr. Hun hadde håpet på å få kontakt med Gråfjellparets sendere eller å få til en nøyaktig lokalisering av kadaveret, men i stedet fikk hun en telefon fra høgskolen på Evenstad om at Gråfjellparet var like i nærheten. Deltakerne delte seg for å prøve ulike strategier for å få se ulvene. Derfor fikk ikke alle se dem, men de fleste gjorde det.

Den samme entusiasmen hos prosjektlederen kom frem i flere situasjoner, blant annet når barn fra barnehagen og barneskolen var samlet for å se på lysbilder og høre på fortellinger om rovdyr og andre dyr i naturen. Prosjektlederen har stor evne til å fange barnas oppmerksomhet. Hun har også mye kontakt med Evenstad som lokaliserer både ulv, gaupe og diverse kadaver, og er i besittelse av en stor samling flotte lysbilder av natur og rovdyr. I prosjektlederens nærmeste familie er det også jegere som bidro med skinn av både svartbjørn (fra Canada), gaupe, rødvov og diverse andre rovdyreffekter.

Det var selvsagt en rekke arrangementer vi ikke var med på. Det gjaldt for eksempel alt som foregikk ved grendeskolene i Sollia og på Opphus. Vi var nødt til å la Atna representere de tre små skolene i kommunen.

Elevenes oppfatninger

I tillegg til de oppfatningene vi dannet oss når vi var med på turer og observerte aktivitetene i praksis, foretok vi gruppeintervjuer med flere av elevene som hadde vært med. De fleste elevene i «prosjektklassen» på Koppang bodde nær sentrum, men det var også enkelte som bodde litt utenfor. Noen var innflyttere, mens andre kom fra familier med dype røtter i kommunen. På Koppang intervjuet vi bare elever fra sjetteklassen som hadde prosjektet «Inn i naturen», mens vi på den fådelte Atna skole intervjuet alle elevene som hadde fått lov av foreldrene til å la seg intervjuer. I gruppen vi intervjuet på Atna skole hadde alle bodd på Atna hele livet og hadde foreldre som også hadde vokst opp der.

Elevene var nokså sjenerte under intervjuene, så det var ikke alltid like enkelt å få svar på spørsmålene våre. Dette sto i kontrast til hvor ivrige og engasjerte de var på utfluktene. De var ofte enige innad i intervjugruppene. Hvis en av elevene kom med en uttalelse rundt bordet, kom det ofte «samme

her», «enig» eller «samme for meg». En tanke som slo oss var at elevene var litt for unge, at de rett og slett ikke hadde gjort seg opp så mange meninger om temaet, men det viste seg etter hvert at de var ganske så kunnskapsrike bare de ble «varme i trøya».

De fleste av elevene sa at de syntes det var gøy å være med på utflukter. Ordene som gikk igjen var stort sett at det var «moro», «gøy» og «spennende» i varierende grad. En mente at det var «litt gøy og litt kjedelig». Enkelte sa også at det var nyttig og at de kunne få bruk for det senere. Spesielt falt det i smak å peile, det syntes stort sett alle var gøy. Og mange var enige om at prosjektlederen var flink og visste mye. Ikke mange hadde forutsetninger for å si noe om målsettingen med prosjektet, det virket ikke som om det var noe elevene hadde tenkt på. Enkelte mente de gjorde det for å lære å peile «og sånn», og for å lære mer om naturen. En jente uttrykte det slik: «Kanskje at vi som bor her skal vite litt mer om rovdyr og sånn, fordi de tar sau og sånn.»

Det ble mest snakk om ulven, elevene hadde tydeligvis fått med seg en del av det som hadde pågått den siste tiden, og de kjente godt til problemene som kan følge med å ha rovdyr, og spesielt ulv, i nabolaget. Elevene kunne fortelle om hunder som hadde blitt tatt og de kjente godt til problematikken i forhold til husdyr på beite. En av dem mente at det var mange som var redde for småungene sine og som ikke lot dem gå ut. Enkelte kunne til og med fortelle om gamle lokale ulvehistorier. De var likevel ikke redde, det vil si de tenkte rett og slett ikke så mye på det, og mente at foreldrene var mer engstelige enn de selv var. En av elevene sa at noen av foreldrene ber dem om ikke å gå så langt inn i skogen. De husket godt oppstyret som hadde vært rundt jakten på Atndalsflokket i 2001, og det virket som de synes det var litt stort at deres lille kommune plutselig fikk så mye oppmerksomhet. Mange reagerte imidlertid på oppstyret og svarte i munnen på hverandre når vi spurte dem om det som hadde skjedd: «Skjønner ikke helt vitsen at de kommer fra Oslo og opp hit for å skremme ulven fra jegerne.» En annen sa: «Egentlig ikke noe med dem å gjøre.», mens en tredje elev mente at: «Ulven er det egentlig ganske mye av, men sånn som fjellreven, hvis de skyter den så blir det ikke noe.»

Det viste seg at også i denne aldersgruppen finnes det varierte holdninger, og at holdningene til rovdyr ikke er så ensartet som mediebildet gir inntrykk av, og som rovviltmotstanderne selv ofte hevder. Dette gjenspeiler det som tidligere undersøkelser har vist (Bjerke m.fl. 2002; Heberlein 2002) og som materialet fra «Konfliktlinjer» også indikerer (Krange & Skogen 2001). Det er stor forskjell på både erfaringer med og syn på rovdyr blant

folk som bor i rovdyrområder, slik vi også så blant elevene. Flere av dem hadde opplevd å se både ulv og gaupe, noen også gjennom prosjektet. De som hadde opplevd dette synes stort sett det var spennende, men også litt skummelt, særlig hvis de hadde sett dyra på nært hold. En del av elevene var negative til ulv, men det var også flere som uttrykte stor sympati med ulven. En av jentene fortalte til og med om en lek de hadde hatt i skolegården for en tid tilbake:

(...) det er jo bare på tøys da liksom, men det var mange som gikk rundt og spurte er du for eller mot ulv og så bare slo dem til dem sånn forsiktig liksom, hvis dem ikke var imot ulven. For det var mange som ville at ulven skulle leve.

Det kan dermed se ut som om ulven var et tema som opptok også barn, og det var flere som hadde sterke meninger i forhold til ulven og ulvejakten som hadde vært året før. Flere av elevene sa de mente at ulven skulle få leve. En gutt sa at den skulle få være her akkurat som andre dyr, og en jente mente at ulven burde ha like mye rett til å leve som oss.

Engasjementet i ulvekonflikten så imidlertid ut til å ha endret seg den siste tiden. Det virket ikke som om ulv var et så viktig tema lenger, i hvert fall var det ikke noe de snakket særlig om verken hjemme eller på skolen. Elevenes holdninger syntes i stor grad å reflektere foreldrenes forhold til naturen og ressursutnyttelse. I gruppen fra Atna skole var det flere som hadde bakgrunn fra jordbruk og husdyrhold. Denne gruppen viste store kunnskaper om problematikken og var mer negative til ulv enn elevene fra Koppang skole. I følge elevene var det flere som hadde foreldre som sluttet med sau på grunn av ulven. En av guttene sa at foreldrene synes det var dumt at man måtte spørre om å få skyte den, for da pleide man som regel ikke å få lov, og det var litt dumt at man ikke fikk bestemme det selv. Dette hadde flere av dem hørt fra foreldrene og at «dem ble sint og sånn». Dette gjenspeiler sannsynligvis følelsen av avmakt som mange innbyggere føler i forhold til forvaltningsmyndighetene. Mange forskere har funnet en sammenheng mellom negative holdninger til rovdyr og en slik følelse av avmakt (Wilson 1997; Kellert & Reading 1993; Skogen & Haaland 2001, Ericsson & Heberlein 2002, Skogen m.fl. 2003). Dette viser også en ny utredning om frykt for ulv (Bjerke m.fl. 2002) og materialet fra «Konfliktlinjer» (Krange & Skogen 2001).

Selv om materialet indikerer at det er en sammenheng mellom holdningene til foreldrene og barna, var det også enkelte av elevene som hadde sterke meninger om ulven som ikke helt falt sammen med hva foreldrene mente. Et par av jentene på Koppang skole hadde kontaktet en journalist når

konflikten sto på som verst og ble intervjuet i avisen. Overskriften gikk ut på at ulven var her først og at de ikke hadde mye til overs for bondenæringen. Når vi spurte en av fedrene hva han synes om dette, sa han at han synes det var modig og morsomt. Han hevdet nemlig selv at han ikke hadde påvirket sin datter i noen bestemt retning. Selv mente han at vi burde ha en ulvestamme, men regulere tettheten.

Alle elevene vi snakket med syntes det var positivt å være med ut i prosjektets regi, selv om noen av dem nok likte det for da «slapp de å være på skolen», som en av elevene uttrykte det. Selv om de fleste var bevisst konfliktene omkring rovdyr den siste tiden, virket det ikke som om de hadde reflektert noe mer over en eventuelt overordnet betydning av prosjektet.

Foreldrenes oppfatninger

Alle foreldrene vi snakket med var positivt innstilt til det ungene drev med på skolen. Flere poengterte at det var bra å få ut informasjon om rovdyrene, som en av foreldrene sa: «All viten er bra å få ut.» En av foreldrene, en gårdbruker og ivrig jeger, mente at prosjektet kunne bidra til flere ting. Han pekte på at slik det er i dag er ikke lenger barna så mye ute som det de var før, og at det derfor er viktigere at skolen tar en del av den biten. Som han sa:

Hvis naturfag kan bli knyttet opp mot lokalsamfunnet og undervisningen foregår ute i naturen, er det ikke sikkert det er en dårlig erstatning.

Han mente også at dette kunne føre til at barna får et nært forhold til hjemstedet sitt. Dette var det flere av foreldrene som poengterte, en annen forelder og aktiv kommunepolitiker uttalte seg slik om prosjektet elevene deltok i:

Vi synes det er bra. Vi er opptatt av at de skal lære seg å sette pris på det vi har i kommunen, at unga blir glad i kommunen sin på en litt annen måte enn det som har vært før, at de ser de livskvalitetene som er her.

Han nevnte videre at enkelte kanskje var skeptiske fordi det var en ny måte å drive skole på og fordi ingen av foreldrene hadde selv vært med på noe slikt. Skepsisen kunne skyldes en generell kritikk mot endring i skolen. En av foreldrene sa også at han trodde mye av skepsisen skyldtes at enkelte var redd prosjektet skulle ta mye tid vekk fra andre ting som var viktige å lære på skolen.

Å fokusere på rovdyr i undervisning og prosjektarbeid mente de fleste var både rimelig og naturlig. En av foreldrene som selv sluttet med sau på grunn av rovdyr for noen år tilbake, mente det var naturlig fordi skolehver-

dagen må være aktuell. På denne måten, hevdet han, lærte man barna å ta stilling til ting selv. Enkelte presiserte hvor viktig det var at rovdyrene ble trukket inn på riktig måte, at det ble gitt et nyansert bilde, men det var ingen av informantene vi snakket med som var kritiske til måten det ble gjort på. En av foreldrene vi intervjuet jaktet mye og var selv ikke veldig interessert i prosjektet, uten å være direkte skeptisk. Han sa imidlertid at sønnen hans var litt lei av all informasjonen, siden han mente å vite alt dette fra før.

Selv om vi ikke hadde mulighet til å snakke med alle foreldrene, var det tydelig at mange var positive til den alternative undervisningen med Prosjekt rovdyrkunnskap, ikke minst for å øke barnas tilknytning til eget lokalmiljø. Ikke alle foreldrene vi snakket med visste like mye om prosjektet, men slo seg til ro fordi barna virket fornøyde med det de var med på. At ingen uttrykte mer skepsis var noe overraskende på bakgrunn av den sterke motstanden mot dagens rovviltforvaltning som ble avdekket i deler av kommunens befolkning gjennom «Konfliktlinjer», og opplysninger fra medlemmer av styringsgruppen om reaksjoner på prosjektplanene før prosjektet kom i gang. Dette kan skyldes flere ting, og vi kommer tilbake til dette.

Viktige feilkilder

En sentral voksen informant med tilknytning til en av skolene i bygda fortalte i et intervju i en tidlig fase av prosjektet at det var flere foreldre fra Atna som hadde uttalt seg om prosjektet på møter. Flere var skeptiske og erklærte at de kom til å følge godt med så det ikke utviklet seg til noe som kunne oppfattes som rovdyrpropaganda. Hvis informasjonen etter deres oppfatning ble fordreid på noen måte ville de ta barna ut av undervisningen. Vi visste derfor på forhånd at enkelte foreldre var svært skeptiske til prosjektet og at man skulle trekke rovdyrproblematikken inn i skolen. Vi belaget oss på å møte en del motstand. De foreldre og elever vi snakket med uttrykte imidlertid stort sett positive holdninger til prosjektet. Dette viser hvor viktig det er å ta utvalget i betraktning. Har vi dannet oss et riktig bilde av hvordan prosjektet jevnt over oppfattes? Som nevnt kan det være vanskelig å avgjøre hvorvidt vi har snakket med et representativt utvalg av elever og foreldre. At informantene ved skolen ble plukket ut ved selvseleksjon kan avgjort ha vært med på å skjule en del av bildet. På Atna skole var kun fire foreldre positive til å delta, og det endte med at vi fikk snakket med tre av disse. Det var 14 elever på de aktuelle klassetrinnene, så her var frafallet betydelig. Bare seks av de 14 elevene fikk lov til å la seg intervju av oss. Selv om det ikke er vanlig med et stort antall informanter i kvalitative undersøkelser, er det likevel et spørsmål om *hvem* som er representative for holdningene til

prosjektet ved skolene. Hadde vi snakket med et annet utvalg er det derfor sannsynlig at vi ville fått et litt annet bilde. Flere informanter gjorde oss oppmerksomme på at det var andre foreldre som var svært kritiske og som mente prosjektet bidro til å ufarliggjøre rovdyra. Vi ønsket selvfølgelig også å snakke med noen av disse, men at vi ikke kom i kontakt med dem kan ha hatt flere årsaker. Én grunn kan være at de som var negative holdt seg unna prosjektet. Dette ble sterkt antydning av en informant med god kjennskap til skolesektoren. Som vi skal se senere, viste det seg at informantene som var skeptiske stort sett hadde holdt seg unna Prosjekt rovdyrkunnskap, og ikke hadde deltatt på noe som helst i prosjektets regi. Det kan derfor være at de foreldrene som var skeptiske rett og slett ikke ønsket å snakke med oss fordi de ikke ville ha noe med prosjektet å gjøre, og betraktet oss som prosjektets, eller i hvert fall myndighetenes, representanter. At foreldrene på Atna, hvor motstanden hadde vært sterkest, var mer tilbakeholdne med å gi oss tilgang enn foreldrene på Koppang, peker klart i en slik retning.

Barn som målgruppe

I denne sammenhengen er målgruppen barn i aldersspennet barnehage til videregående skole. Folk flest vil være av den oppfatning at barn og yngre ungdom normalt har forholdsvis lite utviklede oppfatninger av de fleste spørsmål og at de derfor kan være relativt lett påvirkelige. Det er også dette som synes å ha provosert en del motstandere av prosjektet. Dette ble poengtert av en representant for Stor-Elvdal sau- og geitalslag:

Du kan si den effekten på skoleunger er den som er mest spennende. For påvirker du skoleunger, så påvirker du folk som ikke er ferdig modnet. Så det er jo der du kan få den virkelige «fine» effekten, sånn sett var jo dette her virkelig glupt gjort, det er jo sånn alle systemer prøver å påvirke. De voksne er jo ikke så lett påvirkelige, de vurderer jo ting sjøl på en helt annen måte kan du si.

Hvorvidt det i det hele tatt er mulig å behandle informasjon «objektivt», er – som vi har argumentert for – mildt sagt diskutabelt. Petty og Cacioppo skriver om *relativ* objektiv fortolkning av informasjon (Petty & Cacioppo 1986), men som vi har skrevet om tidligere vil *alle* holdninger dannes delvis på bakgrunn av en kontekst, og dette gjelder muligens enda mer for barn enn voksne. I lys av dette er det en mulighet at elevene kan danne positive holdninger til rovdyr ut i fra de erfaringene de får når de er ute sammen med prosjektlederen og av å se fine lysbilder og høre fengslende historier. Waldahl (1993) hevder også at man må ta hensyn til hvordan budskapet er

utformet og satt sammen. De opplever en morsom og annerledes skoledag og har koselige stunder foran bålet med lek og grilling av pølser. Enkelte har reagert på nettopp dette, og en informant sa at prosjektet «forfører små barn ved å lese eventyr og dele ut Bamsemums.»

I forhold til det utviklingsmønsteret vi ser både i Stor-Elvdal og andre utkantkommuner, med fraflytting og trusler om nedlegging av både skoler og barnehager, er det et generelt inntrykk at mange håpet at prosjektet kunne bidra til at ungene følte en sterkere tilknytning til lokalmiljøet. Med dette var man opptatt av muligheter ut over selve prosjektet. Waldahl (1993) peker på at budskapets virkning ikke nødvendigvis avtar etter at budskapet er mottatt, men at det i visse tilfeller kan stimulere andre sosiale prosesser. Dette harmonerer med det mange foreldre pekte på, og som også prosjektlederen hevdet var en av prosjektets målsettinger med å henvende seg til de unge, nemlig å vekke barnas nysgjerrighet slik at de ville oppdage mulighetene i nærmiljøet.

Oppsummerende betraktninger

Det inntrykket vi sitter igjen med etter å ha snakket med elever og foreldre, er altså at prosjektet har blitt positivt mottatt. Elevene opplever en annen måte å tilegne seg kunnskaper på, og i tillegg kan det føre til at barna får en sterkere tilknytning til naturen. Selv om endringsprosesser har gjort naturen mindre betydningsfull for økonomien i bygda, er den fortsatt viktig for rekreasjon og fritid og selve motivet for å bo der for enkelte. Derfor kan det også hende at aktivitetene i naturen forsterker barnas bånd til viktige sider ved lokalsamfunnet. Mange foreldre mener at barna ikke er like mye ute i naturen som før, og at andre aktiviteter, som blant annet video- og pc-spill, tar opp mer av fritiden. Hvis dette prosjektet kan bidra til at barna lærer mer om sitt lokalmiljø, vil de kanskje også lære å sette mer pris på naturen rundt seg. Skoleaktivitetene har ikke vært ensidig fokusert på rovdyr, men gjerne integrert dette som en del av andre aktiviteter. Dette har kanskje vært grunnen til at flere foreldre ikke har reagert på prosjektets inntog i skolen. De foreldrene vi snakket med hadde bakgrunn i ulike sektorer av arbeidslivet, landbruket inkludert, og enkelte hadde sterke synspunkter på rovdyrspørsmålet. Likevel var ingen av dem kritiske til måten temaet ble presentert på. Men vi må igjen minne om at vi trolig ikke har fått tilgang til de mest kritiske informantene; særlig ikke på Atna, trolig heller ikke på Koppang (hvor det også var et visst frafall blant foreldrene, selv om alle barna i den aktuelle klassen fikk snakke med oss).

Prosjektvirksomhet rettet mot allmennheten

Selv om prosjektet i første rekke henvendte seg til barn og unge ble det også regelmessig arrangert temakvelder, sporingskurs og andre aktiviteter for alle interesserte. Vi skal nå gi en kort presentasjon av en del av den prosjektvirksomheten som rettet seg mot alle brukere av Stor-Elvdals utmark.

Temakvelder

Tema på disse kveldene var dels de enkelte rovviltartenes levesett, hvor hver art fikk sin egen kveld med flotte lysbilder og engasjerte forelesere både fra Norge og Sverige. En temakveld satte fokus på rovdysrsituasjonen i Hellas, der det ble vist lysbilder fra styringsgruppens reise til Hellas (deltok på internasjonal konferanse om ulveforvaltning og ulvekonflikter), samt lysbildefremvisning fra ulvefellingen i Atndalen med ektefellen til prosjektlederen som forteller. Det ble avholdt flere andre temakvelder med ulikt innhold, men lagt opp på samme måten. Vi var til stede på de fleste. Ingen av foredragsholderne var fra lokalsamfunnet, med unntak av noen forskere fra Evenstad som nå er bosatt i kommunen. Frammøtet var vanligvis imponerende høyt, mellom 60 og 130. Imidlertid syntes arrangementene i stor grad å mangle frammøtte fra gruppene som markerte størst motstand mot dagens rovdysrvern i intervjumaterialet fra «Konfliktlinjer». Dette er basert på overflatiske observasjoner og uten at vi kan påstå at vi kjenner alle storelvdøler av utseende, men inntrykket deles av flere av de tilstedeværende som vi har snakket med (bl.a. informanter fra «Konfliktlinjer» som vi fortsatt har uformell kontakt med). I tillegg kunne det virke som om studenter fra Evenstad var noe overrepresentert på enkelte arrangementer.

De frammøtte var tydelig interessert, men stemningen bar like mye preg av at arrangementene var sosiale møtepunkt. Etter foredragene var det åpent for spørsmål, men disse ble sjelden mange og det ble aldri noen diskusjon. Det hendte særlig at noen av barna stilte spørsmål som gjaldt dyrene, men vi registrerte ingen kritiske spørsmål. Tvert imot observerte vi en velvillig, høflig interesse blant de frammøtte. Det samsvarer også med det inntrykket vi har dannet oss etter å ha snakket med flere informanter. Flere av jegerne som er motstandere av at ulven skal få etablere seg i kommunene, mente at disse kveldene ikke var rette arena for diskusjon. Som en av jegerne sa: «Det

er ikke på sin plass med en diskusjon i dette [forumet] her.» En annen mente tilsvarende at han ikke var engasjert nok til å delta i en diskusjon på møter. Til gjengjeld var det utlodning av fine bøker om rovdyr for både barn og voksne. Dette var et slags belønningssystem som prosjektlederen tidlig snakket om å ta i bruk, spesielt i forhold til de unge. Det har både vært arrangert utlodning av premier og tegnekonkurranser, samt trekning av helikoptertur slik at barn fikk mulighet til å være med når elg skulle radiomerkes. Som prosjektlederen selv uttrykte det: «samme hvor stor rovdyrmotstander du er så synes du det er artig at ungen din får være med på noe sånt.»

Utgangspunktet var å benytte seg mest mulig av den lokale kunnskapen og at alle som var interessert skulle få være med å fortelle sin historie. Som prosjektlederen sa: «For eksempel han Rendølen som ble omringet av ulv, at han kan være med å fortelle sin historie.» Imidlertid kan vi konstatere at dette ikke ble noe av, og det kan betraktes som en svakhet ved prosjektet – noe vi kommer tilbake til.

Informasjonsbulletiner og egen hjemmeside

Informasjonsbulletinen «Rovdyrkunnskap» ble jevnlig sendt ut til alle husstander i kommunen. Den inneholder informasjon om temakvelder, sporingskurs, arrangementene med skolene og informasjon om jerv, gaupe, ulv og bjørn. Informasjonen om de fire store rovdyrene dreide seg om alt fra bevegelsesmønster og parring til møter mellom sau og rovdyr. Overskriftene var blant annet: «Hjelp – vi blir spist!», «Gaupa på sommeren», «Høsten – en aktiv tid for både to- og firbente», «Ulvens historie i Norge» og «Gjeting og gjeterprosjekter». Alle bulletinene er illustrert med fine bilder av rovdyr (søte gaupeunger), men også av byttedyr og kadavre etter rovdyrene. Målet var å beskrive negative konsekvenser av rovdyrenes nærvær på lik linje med biologi og adferd. På samme måte som prosjektet hadde som mål å være nøytralt og ikke ta stilling i rovdyrspørsmålet, skulle også bulletinen levere nøytral kunnskap ved å balansere informasjonen. I styringsgruppen ble det diskutert hvorvidt prosjektet skulle lage en ren konsekvensbulletin med det økonomiske regnskapet over utgifter og inntekter kommunen har hatt på rovdyr de siste årene, samt tap av husdyr og jakthunder. Det ble imidlertid besluttet ikke å gå videre med ideen, og argumentet var at dette nettopp ville være «ubalansert».

I tillegg til informasjonen som ble sendt ut i bulletinene, ble det også laget en egen nettside kalt «Rovdyrkunnskap» (www.rovdyrkunnskap.net). Her finnes informasjon om de fire store rovdyrene, oppdateringer om hva

som er gjort, fremtidige prosjektplaner og linker til andre aktuelle nettsider. Her kan folk blant annet få svar på spørsmål, enten det dreier seg om skoleelever som lurere på noe i forbindelse med et skoleprosjekt eller friluftinteresserte som vil ha mer kunnskap om rovdyrenes biologi.

Sporingskurs og kveldsvandringer

Det ble også arrangert kveldsvandring til bjørnehi (ubebodde, vel å merke), sporingskurs og andre aktiviteter for lokalbefolkningen. Vi kan dermed si at prosjektlederen i stor grad har gjennomført de aktivitetene som ble planlagt av styringsgruppen i en tidligere fase. Vi hadde ikke mulighet til å delta på disse arrangementene. Ut fra deltakelse og observasjon på temakvelder, utflukter med skoleelever og møter, har vi likevel et godt grunnlag for å si noe om gjennomføringen av prosjektvirksomheten og oppslutningen om arrangementene.

Holdninger til prosjektet

I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvilke oppfatninger innbyggerne i kommunen har av prosjektet, uavhengig av om de har vært involvert eller berørt av det (slik foreldre med barn i skolen som har vært med på prosjektaktiviteter kan sies å ha vært). Det er godt dokumentert at sosiale og kulturelle forankringer i samfunnet er med på å bestemme folks holdninger til rovdyr. Dette har en sett både i Stor-Elvdal (Krange & Skogen 2001, Krange & Skogen 2003) og andre steder (Skogen & Haaland 2001, Bjerke m.fl. 2003, Skogen m.fl. 2003). Folk danner seg ulike oppfatninger av rovdyrenes plass i naturen blant annet fordi de har forskjellig tilknytning til natur og ressursutnyttelse. Vi har antatt at dette også kan ha betydning for folks holdninger til Prosjekt rovdyrkunnskap. Dette er interessant for evalueringen fordi et prosjekt er avhengig av både vilje og støtte fra lokalbefolkningen for å lykkes (Monroe 1999). I lys av funn fra «Konfliktlinjer», som viste at det var en nokså utbredt rovdyrmotstand i lokalbefolkningen, kunne vi også forvente at et slikt prosjekt ville møte motstand i enkelte grupper. Intervjuer med informanter som har fulgt hele prosessen indikerte også at det hadde vært betydelig motstand mot prosjektet før det ble startet opp.

Holdninger til rovdyr i Stor-Elvdal

Er det sammenheng mellom holdninger til rovdyr og holdninger til Prosjekt rovdyrkunnskap? For å belyse dette har det vært nødvendig å danne seg et bilde av holdninger til rovdyr som finnes i Stor-Elvdal.

Blant informantene var det varierte meninger om ulven. En god del av informantene uttrykte negative holdninger til ulv, men det var få som hevdet vi ikke burde ha ulv i Norge. Mange var tilhenger av en kontrollert bestand og hevdet at det var viktig med et balansert jaktuttak. Men det mest interessante var at det virket som om mange ikke hadde så sterke meninger om rovdyr, og da tenker vi i første rekke nettopp på ulv. Det var faktisk ikke så mange som engasjerte seg i rovdyrkonflikten. Dette gjelder kanskje spesielt den gruppen som ikke er berørt økonomisk på et næringsmessig grunnlag eller ved at jaktinteresser berøres. Dette gjenspeiler hva som har kommet frem i tidligere forskning (Skogen & Krange 2002; Heberlein 2002) og har blitt forklart ved at mange ikke er direkte berørt av rovdyrene. Det er særlig unge folk som tilhører denne kategorien, og det er også mer vanlig med positive holdninger til rovdyr blant unge (Skogen 2001a, Skogen & Krange

2002). Det viser seg også at høyt utdannede folk i middelklassen generelt har mer positive holdninger til rovdyr. Dette gjenspeiler noe av det en generelt har funnet om sammenhengen mellom utdanning og miljøpolitisk engasjement (Skogen 1999). Nøytrale holdninger og fravær av sterkt engasjement har blitt koblet til mottakelighet for holdningsendringer (Bath 2000; Heberlein 2002; Petty & Krosnick 1995). Heberlein (2002) har blant annet pekt på at holdninger som ikke er sterke er mer mottakelig for endringer, selv om de kan være stabile i fravær av ytre påvirkning. Det kan se ut som om mange uttrykker negative holdninger til ulv for å vise solidaritet med de i lokalsamfunnet som lever med belastningene, også om de selv ikke opplever slike belastninger (Krange & Skogen 2001). Alle kjenner til en eller flere som har opplevd tap som følge av rovdyr. Men det var også enkelte som mente at rovdyrene gjorde at livskvaliteten i bygda ble «alvorlig forringet», som en av informantene sa. Selv jobber han i det private næringsliv, men er også aktiv jeger. Det er jaktinteressene han og andre lokale jegere spesielt ønsker å ivareta. De samme holdningene til ulv blant jegerne viser seg i materialet fra «Konfliktlinjer». Flere i jaktmiljøet hevder de har mistet lysten og gleden ved å jakte etter at ulven begynte å ta hunder. Eller nærmere bestemt ikke jakten i seg selv, men «rekreasjonsliv i skogen sammen med en jakthund», som en av jegerinformantene uttrykte det. Enkelte innenfor jaktmiljøet, mener at deres situasjon har forandret seg dramatisk etter at ulven kom og at mulighetene for å drive deres form for friluftsliv nå er begrenset. En jeger uttrykte seg slik: «Vi forer jo ikke bikkjene våre for å mate ulven!» Det var derimot ikke mange som uttrykte *frykt* for rovdyrene. Som en av informantene sa: «Nå, vi har ikke frykt for store rovdyr, men respekt for dem, og det mener vi en skal ha og».

En av kommunepolitikerne i bygda som selv var med på å vedta at prosjektet skulle settes i gang, har selv ikke noe til overs for rovdyrene:

Vi har ingen sans for rovdyr, ikke ulv. Politisk har vi jobbet for at Stor-Elvdal skal være fri for ulv, for faste familiegrupper, og det synes vi er bra. (...) Men vi er ikke mer blåøyd enn at vi skjønner at ulv blir en del av hverdagen vår uansett om vi vil eller ikke. De kommer jo tilbake uansett(...) men vi ønsker ikke at det skal være faste flokker av ulv.

En av foreldrene ved skolen er skogbruker og representerer et vanlig syn:

Vi har jo sett ulv flere ganger fordi vi driver i skogen, og vi synes at, vi er ikke imot rovdyr i det hele tatt, men det må være et balansert syn, det er jo disse to helt ytterkantene liksom. Det er veldig viktig at det er et balansert jaktuttak, slik som det var her nå med ulven, dem fikk formere seg vilt. Hvis de jakter på dem hadde dem blitt mer sky, det hadde blitt

mer normalt. Hvis ulven ikke blir jaktet på kommer den inn til folk og det blir liksom litt unaturlig synes jeg.(...) men vi så jo det nå da, at det blir veldig drastisk når dem skjøt lederhannen i koppangsflokken. Da blir dem jo veldig spredt, så nå er det igjen to dyr. Så det var jo litt tragisk synes vi da.

Datamaterialet viser at det er spredte meninger om rovdyr i kommunen. Mange var skeptiske til ulv, men den vanligste holdningen vi møtte var et balansert syn. Intervjurundene bekrefter de resultatene som har kommet frem i tidligere undersøkelser om holdninger til rovdyr, og som det store datamaterialet i Østerdalen også viser, nemlig at en god del er positive til rovdyr og at det er en stor gruppe som er relativt nøytrale (Skogen & Krange 2002, Bjerke m.fl. 2003; Heberlein 2002). Dette har som tidligere nevnt, trolig sammenheng med samfunnsmessige endringer som også viser seg i holdninger til rovdyr. Med bakgrunn i meningsdannelsen i lokalbefolkningen i forhold til rovdyr skal vi nå – så langt det lar seg gjøre med vår type data – undersøke hvordan holdningene til prosjektet har vært og hvordan de utviklet seg.

Tidlig kritikk av prosjektet

Det har vært delte meninger om prosjektet allerede fra planleggingsfasen og det ble som tidligere nevnt ikke enstemmig vedtatt i formannskapet. Det ble blant annet hevdet at dette var en jobb for forskningsmiljøene og ingen kommunal oppgave å informere om rovdyr. Da man fikk tilbakemelding fra Miljøverndepartementet om at de ville støtte prosjektet, kom saken på nytt opp i formannskapet og det førte til en del diskusjon. Enkelte mente dette var å jobbe imot seg selv i og med at kommunestyret fra før hadde lagt seg på en linje som gikk ut på å ikke akseptere ulv i kommunen. Det ble hevdet at prosjektet ville være et uttrykk for at man ønsket å lære seg å leve med rovdyr.

En del av kritikken gikk også på bruk av ressurser. Enkelte var skeptiske fordi det dreide seg om mye penger, og de mente at hvis kommunen selv hadde prioritert ville pengene blitt brukt på en annen måte. Kommunen har som mange andre utkantkommuner gått gjennom en negativ utvikling som har medført tap av mange arbeidsplasser de siste årene, og fraflyttingen er et problem. Som en av informantene sa: «Vi er vel det vi kaller en utdøende rase». Enkelte mente derfor at det ville være bortkastet å bruke penger på kampanjer for å skape holdningsendringer. Imidlertid var midlene bevilget spesielt til prosjektet og kommunen hadde selvsagt ikke fått

penger til andre, ikke rovdyrrelaterte, formål. I følge en informant var det mange foreldre til barn på Atna skole som var skeptiske til at staten skulle bruke så mye penger på det de oppfattet som mer eller mindre tull. De vurderte ressursbruken i lys av at skolen hadde så lite penger at elevene måtte dele kladdebøker.

Mange av informantene snakket om «tidlig kritikk» og «til å begynne med». Det virker altså som mye av den motstanden som fantes i startfasen avtok etter at prosjektet kom i gang. Kritikken gikk stort sett ut på nøytralitetsaspektet og framstillingen av virkeligheten. Dette er en viktig kritikk som vi skal diskutere nærmere senere. Stort sett var informantene nå positive til prosjektet, hvis de overhodet hadde noen mening om det. Dette var også til dels uavhengig av standpunkt i rovdyrspørsmålet. Flere av informantene drev med jakt og kjente godt til at folk hadde mistet hundene sine, enkelte hadde til og med opplevd det selv. De kunne også alle sammen fortelle historier om bønder som hadde mistet sau til rovdyr. Flere var motstandere av at ulven skulle få etablere seg i kommunen. Spesielt foreldre med barn i skolealder hadde likevel gjennomgående positive erfaringer med at ungene deres var med på opplegg i skolen. Som vi viste til var det flere som synes det var viktig å få ut mest mulig kunnskap om rovdyrene, men ikke minst pekte mange av foreldrene på naturopplevelsen som verdifull i seg selv. En av foreldrene, som også var med i det kommunale jaktlaget⁴, uttalte at han til å begynne med var litt skeptisk:

Vi var litt skeptisk til å begynne med, at de skulle ta med unga ut og peke hvis de så en ulv eller en bjørn og si «nei se, han er ikke farlig likevel». Liksom ufarliggjøre rovdyra. At dette her med Rødhette og ulven ikke er sant. Hvis de ønsker å fjerne konfliktnivået ved å si at rovdyr må vi ha, unger lar seg lett påvirke av slike ting. Men vi tror ikke det har vært noe problem. Men vi var skeptisk i begynnelsen.

Dette kan tyde på at mye av den uttalte skepsisen i prosjektets startfase avtok etter hvert som prosjektet kom i gang. I det minste gjaldt det dem som etter hvert kom i kontakt med prosjektet ved at ungene deres hadde vært med, eller at de selv hadde deltatt på arrangementer.

Jegere og sauebønder

To grupper i lokalsamfunnet der vi finner mange rovdyrmotstandere, er jegerne og sauebøndene. Dette kommer frem i materialet fra «Konfliktlinjer»

⁴ Jaktlag som kommunen har satt sammen som skal brukes til skadefelling, og som består av lokale erfarne jegere.

og også i materialet som er samlet inn for evalueringen. Det var også her vi forventet – og faktisk møtte – den sterkeste motstanden mot prosjektet. Som en jeger sa: «Føler at det virker som en propaganda for en feilslått rovvilt-politikk (...) Et skudd i mørke som aldri i verden kan utrette noen ting.» En annen lokal jeger hadde en lignende oppfatning: «Målet er å bevare rovdyra i større utstrekning enn det har vært. Styrke rovdyra sin posisjon.» Samme informant mente imidlertid at prosjektet kunne fungert bedre hvis de som jobbet med det, hadde vært flinkere til å få ut oppdatert informasjon til tur-gåere, og spesielt jegere, om hvor de store rovdyra befant seg (slik at de kunne holde seg unna disse områdene). At prosjektet var finansiert av Miljø-verndepartementet, mente han var negativt og bidro til å understreke at prosjektets egentlige mål var å øke rovdyraksepten.

Viktigere er kan hende at det virker som om mange innenfor disse miljøene opplevde prosjektet som *irrelevant*. De betrakte det ikke som en trussel, men snarere som harmløst og av liten betydning. En sauebonde som ikke hadde deltatt på noe arrangement i prosjektets regi begrunnet dette slik:

Føler at vi selv har et innblikk. Føler at det er mer for dem som ikke har den store muligheten ellers. Synes selv vi har vært borti mye av det. Har ikke følelsen av at vi har behov for å være med på noe slikt da, kall det repetisjon.

På tross av at han pekte på at enkelte i bygda mente det var en viss dreining mot å ufarliggjøre rovdyra, mente han selv det var «greit nok». En jeger vi snakket med, hadde selv deltatt på en av temakveldene for å få mer informasjon om ulv og rovdyr generelt. Han kjente også til andre som hadde vært med på arrangementer. Likevel kunne han ikke si så mye om prosjektet ut i fra at han ikke kjente så godt til det, og det var ikke noe de diskuterte i jegermiljøet. Som han sa: «Det er ikke akkurat det vi diskuterer oppi her, det er mer rovviltdebatten generelt vi diskuterer.» En annen jegerinformant var også forholdsvis positiv til prosjektet, men visste lite om det, og ble overrasket og til dels skeptisk da det kom frem at Miljøverndepartementet betalte for virksomheten.

Selv om det var innenfor disse miljøene prosjektet møtte mest motstand, kan det se ut som skepsisen en kunne ventet har vært mindre i jegermiljøene spesielt, men at prosjektet altså i stedet ble oppfattet som relativt uinteressant. Dette kan ha sammenheng med at mange oppfatter seg selv som kunnskapsrike fra før når det gjelder naturen i Stor-Elvdal, inkludert rovdyra, men også at flere opplever informasjonen fra prosjektet som relativt balansert.

I tillegg er disse gruppene svært knyttet til natur og tradisjonell utmarksbruk, og selv om flere av dem i utgangspunktet var negative til prosjektet som et forsøk på å formidle videre en rovdyrpolitikk de er sterkt imot, var de likevel positive til prosjektets samarbeid med skolene fordi ungene lærte mye om nærmiljøet. Som en jeger sa:

Det i seg selv å ha et forhold til rovdyr er ikke feil. Det er ikke så mange unger som har den muligheten fordi foreldre har andre interesser og hobbyer. Den generasjonen som kommer etterpå vil nok få mange positive opplevelser i forhold til naturen enn det mange andre vil, det mener jeg. At de blir tatt med ut i naturen, friluftsupplevelser generelt da, ikke først og fremst fokuset på rovdyr. Ja, fordi de blir tatt med ut.

En annen jeger mente tilsvarende:

Det er jo veldig positivt at dem driver med slikt, at de unge lærer seg om alt som har med rovdyra og alt med naturen og livet generelt i skogen. Det er klart det ser vi på som veldig positivt.

Lokale sau- og geitalslag

Lenge var det stille rundt prosjektet, men tidlig på vinteren 2002 kom det to brev til kommunen fra henholdsvis Sollia og Stor-Elvdal sau- og geitalslag. Brevene inneholdt kritikk av prosjektet og en oppfordring til kommunen om å avslutte det. Sauenæringen ble framstilt som hardt presset, og en uttrykte sterk misnøye med myndighetene og norsk roviltforvaltning. Begge lagene ga uttrykk for at prosjektet representerte en «sjarmoffensiv» fra myndighetenes side for å skape større rovdyraksept. I brevet fra Stor-Elvdal sau- og geitalslag ble prosjektet omtalt som «Prosjekt rovdyrindoktrinering» og bulletinene som «glanspapir». Hovedkritikken dreide seg om prosjektets manglende nøytralitet og dets bruk av metoder:

Vi leser flotte fremstillinger av gjeterhundprosjekter, hvor det merkelig nok ikke kommer klart fram at dette krever en viss beitekvalitet og har kostnader som overstiger inntjeningen i næringen.(...) I tillegg konstaterer vi at tonen i utsendelsene er å tone ned rovdyras skadelige effekter for utmarksnæringer som jakt.

Videre står det at:

Det er klart at et prosjekt kan ha stor misjon overfor de som ikke er berørt av problemene. Vi vet alle at du kjøper barn med å lese eventyr og dele ut Bamsemums. I den grad du øker aksepten for rovdyr hos dem som ikke er personlig berørt, øker du også presset på dem som allerede

har en umenneskelig belastning på grunn av rovdyr. Vi kan trygt si at enhver utsendelse fra prosjektet bidrar til utvikling av hjerteinfarkt og magesår hos de berørte.

Med dette berører de en mulig konsekvens av prosjektet, nemlig at det kan skape eller forsterke konflikter innad i lokalsamfunnet. I vårt intervju med en representant for Stor-Elvdal sau- og geitlagslag sa vedkommende at man sikkert kan «dressere» de som bor i Koppang og driver med andre næringer til å tro at det er «all right», men at man ikke kan forvente dette for dem som opplever belastningene. Som vedkommende sa:

Vi tror vel at det kan virke etter hensikten overfor de som ikke er berørt, men det øker jo bare konfliktene innad i bygda i så fall. (...) Det løser ikke konflikten, men det kan være med i forhold til myndighetene å dempe gemyttene litt når det gjelder de andre og det kan jo på et vis hjelpe de å mose sauebønder for å si det sånn. Men det er klart den dagen ulven dreper noen så er det klart folk reagerer, tror ikke det hjelper så mye at de har lært at ulven ikke er farlig.

Senere i intervjuet ble problematikken gjentatt:

For det demper ikke konflikten i forhold til sauebøndene. De andre vi snakker med blir like forbannet hver gang de får en sånn her, de og [holder opp en bulletin].

I tillegg ble skoleprosjektene kritisert. Representanten for sau- og geitlagslaget hevdet de drev med «indoktrinering», og sa at flere foreldre hadde ringt fordi de reagerte på prosjektet og synspunktene som ble formidlet. Spørsmålet var hvordan de skulle få gjort noe med det. Som vedkommende sa:

Vi er ikke imot at unger er ute i naturen, og vi er ikke imot at de lærer om rovdyr heller, men det er holdningene som tydeligvis blir formidla samtidig. Vi må jo anta at de står i tråd med det vi leser her [i bulletinene] som vi ikke er fornøyd med. Og det føler vi at vi har fått understøttet ved det vi har fått høre fra foreldrehold. Da er vi veldig imot det.

Selv hadde denne informant barn i klasser som ikke var involvert, og hadde heller ikke selv deltatt på noen av prosjektets arrangementer.

Det var imidlertid ikke full enighet i lagene om å sende klagebrevene, et av medlemmene sa at han mente det var et «dumt utspill». Som han sa: «Man må respektere at andre folk har andre meninger, så vi synes det var litt uheldig da, men det ble jo innsendt.»

Avmakt og mistillit

Det kan se ut som mye av motstanden mot prosjektet har sammenheng med, eller er en reaksjon på, samfunnsmessige endringer, og må forstås i lys av folks opplevelse av maktforhold. Makt og avmakt er sentrale dimensjoner i rovviltkonfliktene (Kränge & Skogen 2001; Bjerke m.fl. 2003). Endringsprosesser har blant annet ført til økt sentralisering og en svekkelse av tradisjonell livsstil og det økonomiske livsgrunnet i utkantene. Disse prosessene gjør at mange av innbyggerne i små lokalsamfunn føler at de har liten makt over egen situasjon, og dette kommer også til syne i rovdyrkonflikten (Skogen & Haaland 2001, Skogen m.fl. 2003). Ikke minst er det mange innenfor sauenæringen som føler seg urimelig behandlet.

Forholdet mellom sauenæringen og myndighetene er til dels anstrengt, og enkelte av informantene uttrykker dette i sterke ordelag. Under intervjuet med representanten for Stor-Elvdal sau- og geitalslag endret vedkommende stadig tema, fra å snakke om Prosjekt rovdyrkunnskap til å snakke kritisk om myndighetene. Informanten mente at nå hadde myndighetene fått det som de ville; de presset sauebøndene ut av en næring som allerede hadde det vanskelig. Prosjektet ble tydeligvis sett på som et middel fra myndighetenes side til å påvirke lokalsamfunnet. Da vi pekte på at prosjektet ble startet etter lokalt initiativ, framholdt informanten at det ikke ble enstemmig vedtatt i kommunen. Dette viser hvordan noen plasserer ansvaret for ulvesituasjonen på myndighetene som de allerede har et anstrengt forhold til. Som informanten sa:

(...) For vi mener dette ansvaret helt klart er myndighetene sitt, dette er en politikk vi har vært i mot helt siden de starta med det og vi har protestert vilt og de overkjører oss totalt, og da er det også deres ansvar.

De negative holdningene til prosjektet viser seg også i holdninger til dem som sitter i styringsgruppen og prosjektlederen:

(...) det kommer an på hvilke holdninger du formidler i tillegg. Og slik vi oppfatter disse her så føler vi at prosjektlederen står for myndighetene sine holdninger. Da står vedkommende ikke for mine holdninger.

Det viste seg enkelte ganger vanskelig å få til avtaler med informantene, og det var til tider også vanskelig å etablere kontakt med nye informanter. Spesielt ved Atna skole var det svært få foreldre som stilte opp. Det er ingen tvil om at informantenes oppfatning av vår rolle som forskere, med det verdisettet som gjerne hører med, i mange tilfeller har påvirke forholdet mellom informant og intervjuer. Enkelte av innbyggerne i kommunen, spesi-

elt de mest ivrige rovdyrmotstanderne, oppfattet nok oss som representanter for myndighetene og dermed også for dagens rovviltforvaltning.

Det kan derfor virke som om motstanden mot prosjektet ikke bare har sammenheng med innholdet i den informasjonen som blir formidlet, men også er betinget av kulturelle og politiske styrkeforhold. Vi har tidligere skissert hvordan annen forskning har påvist slike sammenhenger med holdninger til rovdyr generelt, og særlig til ulv. Enkelte av dem vi snakket med uttrykte stor frustrasjon i forhold til dagens forvaltningsregime. Det er bare lov å skyte en ulv når den angriper husdyr direkte, og dette har mange vanskeligheter med å akseptere. Representanten for Stor-Elvdal sau- og geitalslag hevdet at den eneste måten å få ned konfliktnivået på var å endre regler for skadefelling. Vedkommende hevdet at slik som reglene er i dag må man skyte en ulv praktisk talt i spranget over sauene, og da er det ofte for sent. Informanten snakket også om den avmakten de følte ved at ulven kunne dukke opp når som helst og at det var ingenting de kunne gjøre.

Det ble uttalt av en sterk motstander av prosjektet, men også andre informanter var inne på det samme, uavhengig av synspunkter på prosjektet for øvrig. En av informantene fra foreldregruppen jobber i skogen og har selv opplevd ulv på nært hold. Han var positivt innstilt til Prosjekt rovdyrkunnskap, men mente mye av problemet lå i at folk som kjenner seg negativt berørt selv ikke har noen kontroll over situasjonen, og at det var viktig at folk fikk en følelse av at de kan være med å regulere rovviltbestandene. Som han sa: «Bare dem hadde fått holdt børsa på ryggen».

Følelse av avmakt kan også være en sentral faktor i utvikling av frykt for rovdyr, ikke minst i forhold til ulv, og det var jo på bakgrunn av en antatt voksende frykt for rovdyr at prosjektet ble satt i gang. I følge Bjerke m.fl. (2002) synes forsøk på å påvirke frykt å være avhengig av en persons følelse av kontroll. Hvis følelsen av kontroll over en potensiell trussel styrkes, vil frykten reduseres. Denne forbindelsen mellom følelse av avmakt og negative holdninger til rovdyr, er også funnet i en ny norsk undersøkelse av holdninger til store rovdyr (Bjerke m.fl. 2003). Resultatene viste at rovdyraksepten avtok ved økt følelse av avmakt. Bjerke m.fl. hevder at dersom forvaltningen av rovdyrene bidrar til økt opplevelse av avmakt blant folk, vil dette føre til at rovdyrmotstanden øker. Materialet fra Stor-Elvdal indikerer også at det er en sammenheng mellom opplevelse av avmakt i forhold til forvaltningen og motstand mot rovdyr. Det kan videre tyde på at koblingen mellom Prosjekt rovdyrkunnskap og Miljøverndepartementet bidrar å styrke motstanden mot prosjektet fordi en del oppfatter det som et utspill fra myndighetene. Dette oppleves i seg selv som negativt.

Endringer i folks forhold til natur og naturbruk

De økonomiske og kulturelle endringsprosessene som fjerner større og større grupper fra tradisjonell utmarksbruk og ressursutnyttelse kommer kanskje spesielt godt til syne i urbane områder, men de samme utviklingstrekk gjør seg også gjeldende i utkantstrøk. På grunn av disse moderniseringsprosessene er lokalsamfunnet mindre ensartet enn før, og selv om det for mange er friluftsinnteresser som jakt og fiske som er grunnen til å bo i kommunen, er det ikke alle som er like ivrige brukere av utmarka – og de som bruker den, gjør det ofte på måter som er nokså fjerne fra tradisjonell høsting.

En av foreldreinformantene vi snakket med, som selv er skogsarbeider, pekte på at naturen kanskje ikke er så viktig lenger for folk flest. Han hevdet at det var mange i lokalsamfunnet som tok naturen for gitt. Som han sa:

Det er egentlig ikke så veldig mange som er så skogsrelaterte egentlig (...) Det er mange i Oslo som er mer ute i marka enn det dem er her altså. For der er det så mange som er så veldig bevisst på at nå må dem ut, de bor i en blokkleilighet og vil ut i marka i helgene.. her tar vi det litt for gitt.

En innflytter påpeker noe av det samme:

(...) for vi har bodd her i noen år, og blant de vi kjenner her så bruker vi som er innflyttere naturen i større grad (...) Men samtidig så påberoper de seg at de tross alt bor mer eller mindre i utmarka. Men vi føler at vi kanskje bruker den vel så mye vi som er innflyttere og ikke har den innfødte tilknytningen for å si det sånn.

På spørsmål om hva som var motivet for folk i byene som gjerne vil ha rovdyr, svarte en lokal jeger: «Nei, vi tror det er en god porsjon romantikk!» Dette er også medvirkende til at enkelte, spesielt innenfor jaktmiljøene og blant dem som har røtter i tradisjonell næring, har latt seg provosere i forhold til Prosjekt rovdyrkunnskap. En av informantene sa:

Altså motstanden var at det var forskere nedpå der som skulle gå å følge opp, og her er det jo, det må vi jo bare si, kulturen her sier at er det noe problem så må man jo bare ordne opp i det. Men det var jo ikke så lett når forskerne begynte å følge opp og... Slik har det vært før i tida, at var det noe problem så ordna man opp i det rett og slett ved at man skjøt dyra. Det fikk de ikke gjort nå, fordi at Evenstad-studenter fulgte opp.

Det er vanlig å forbinde urbane grupper med moderne holdninger til natur- og miljøvern, og dermed også rovdyrvern. Denne oppfatningen er ikke uten rot i virkeligheten. Internasjonal forskning viser at de nye, høyt utdannede middelklassegruppene, som er særlig tallrike i urbane områder, faktisk domi-

nerer i miljøbevegelsen og oftere enn andre slutter seg til radikale standpunkter i miljøspørsmål (Cotgrove & Duff 1980, Eckersley 1989, Kriesi 1989, Morrison & Dunlap 1986, Skogen 1996, Strandbu & Skogen 2000). I «Konfliktlinjer» så vi at mange av informantene mener at slike mektige krefter vil ha norsk natur, og dermed norsk landsbygd, som ei lekegrind for friluftsliv og som noe romantisk og urørt de kan se på TV og tenke på når de sitter foran PCen (Krange & Skogen 2001, 2003). Dette ses som en skarp kontrast til bygdefolks tradisjonelle og ansvarlige bruk av utmarka, både til næring og rekreasjon. Det som oppfattes som et romantisk, urbant natursyn er en viktig grunn til at rovviltbestandene øker. Men her er det viktig å merke seg at det moderne natursynet som er vanlig blant folk som ikke lenger har noe personlig forhold til naturressursutnyttelse, og kanskje heller ikke til lokale tradisjoner for øvrig, er på frammarsj også i distriktene. Også der er andelen med slike tilknytninger, kulturelt så vel som praktisk, minkende. Dette gjør at situasjonen kan framstå som mer prekær for de gruppene som viderefører et natursyn med basis i tradisjonell bruk av naturen. Dette ble, som vi husker, godt illustrert av representanten for sau- og geitalslaget, som forutså økende problemer for dem som er rammet av rovdyrproblemer om de moderne, «fristilte» gruppene skulle få stimulert sin positive nysgjerrighet i forhold til rovdyr.

Oppsummerende betraktninger

Våre funn kan tyde på at mange innbyggere har positive holdninger til prosjektet som en informasjonskanal for kunnskap om de fire store rovdyrene. I tillegg har flere av informantene lagt mye vekt på at prosjektet får barn og unge ut i naturen, og på betydningen av å bli kjent med lokalmiljøet og dets muligheter. Enkelte grupper skilte seg imidlertid ut som skeptiske. Dette dreide seg om personer med interesser innenfor jakt og husdyrhold, og som er direkte berørt av å ha rovdyr i nærområdet. Dette gjenspeiler den interessekonflikten vi ser i forhold til rovdyr, men viser også hvordan folk danner seg forskjellige oppfatninger om natur og miljø ut fra egne erfaringer, kulturell forankring og personlige og økonomiske interesser (Cronon 1996, Macnaghten & Urry 1998, Hannigan 1995). Det er tydelig at en del føler seg truet fordi de opplever at prosjektet skal legitimere dagens rovdyrpolitikk eller at resten av befolkningen i økende grad vil akseptere og til og med verdsette rovdyr. Prosjektets tilknytning til myndighetene ved at Miljøverndepartementet dekker dets kostnader, bidrar også til å komplisere situasjonen. Dette er uttrykk for konflikter som dreier seg om mye mer enn

rovdyr, nemlig om politiske og kulturelle maktstrukturer som gir mange en følelse av avmakt. Ut fra dette kan det være interessant å spørre seg om hvorfor prosjektet *ikke* har blitt sterkere kritisert i et lokalsamfunn hvor ulvemotstanden har vært såpass uttalt. Dette kan helt klart bety at prosjektet har maktet å levere relativt balansert informasjon. En annen mulig faktor er at virksomheten har vært mindre provoserende enn mange fryktet, og at det derfor ikke har medført så sterke reaksjoner hos folk som i utgangspunktet er skeptiske til rovdyr. Hvordan prosjektet har blitt mottatt i lokalsamfunnet handler også mye om hvem som har vært informasjonsavsender. Dette skal vi behandle nærmere i neste kapittel.

Nøytral faktakunnskap

Styringsgruppens utgangspunkt var at prosjektet skal levere nøytral faktakunnskap og at det ikke skal ta stilling i rovdyrspørsmålet. Vi har tidligere problematisert dette utgangspunktet, og pekt på at folk bærer med seg forskjellige verdsett og kulturmønstre som vil påvirke hvordan all informasjonen fortolkes *både* av avsender og mottaker. Imidlertid står idealet om nøytralitet sterkt, ikke bare i styringsgruppen, men også blant folk flest. Om folk synes prosjektet er positivt eller ikke, er i stor grad påvirket av om de synes prosjektet faktisk formidler «nøytrale fakta». Problemet er bare at folk har så forskjellige oppfatninger av hva «fakta» egentlig er.

Så langt har vi sett at mange er positive til prosjektet, men at også noen er kritiske til kunnskapen som blir formidlet og måten den blir presentert på. I det følgende vil vi prøve å peke på noen viktige dimensjoner som kan være med på å bestemme hvordan informasjonen i Prosjekt rovdyrkunnskap mottas i lokalbefolkningen. På denne måten vil vi også forsøke å utdype hvorfor prosjektets ideal om nøytral kunnskapsformidling er problematisk.

Først vil vi undersøke hvilket *formål* folk tillegger prosjektet. Dette er med på å bestemme hvorvidt informasjonen faktisk blir oppfattet som nøytral (Waldahl 1993). Vi har tidligere vist til at spenningsforhold mellom ulike typer av kunnskap har betydning for hvordan rovviltkonfliktene utvikler seg (Skogen & Krange 2002; Krange & Skogen 2001; Skogen & Haaland 2001; Dickens 1996). Hvordan viser dette motsetningsforholdet seg i forhold til Prosjekt rovdyrkunnskap? Hvordan informasjonen utformes, av hvem og på hvilken måte, er også med på å bestemme hvordan informasjonen blir mottatt (Waldahl 1993; Petty & Cacioppo 1986; Monroe 1999). Dette er noen av de faktorene vi nå skal se nærmere på.

Betydningen av «nøytral kunnskapsformidling»

Mange av informantene påpekte hvor viktig det var at informasjonen var nøytral og at dette var et krav for at prosjektet skulle støttes. Det var få av dem som kjente til prosjektet som reagerte på at den ikke var det, de fleste mente at prosjektet hadde lyktes på dette punktet. En av informantene påpekte at det lett kunne «få en slagside på en eller annen kant (...) med feil folk i styringsgruppen og ansatte». Utvalget tatt i betraktning kan inntrykket ha blitt noe skjevt, men som sagt opplevde vi generelt lite kritikk av dette slaget blant de informantene vi snakket med. Blant de som var kritiske til

prosjektet gikk kritikken i hovedsak på at prosjektet *ikke* leverte nøytral kunnskap. Informasjon blir tolket ut fra hvilket ståsted man har, folk opplever forskjellige «virkeligheter». En av jegerinformantene kritiserte prosjektet nettopp for ikke å vise *hans* virkelighet:

Nøytral faktakunnskap er den likeste måten å gjøre det på, men da må og virkeligheten være med fra A til Å. Kan ikke være slik at vi kan fortelle det vi vet er ok og la det andre ligge. Satt på spissen, hvorfor har dem for eksempel ikke vært i kontakt med meg som har sett den andre sida av rovdyrpolitikken? Og så får ikke vi lov til å ta med mine bilder av mine dyr [ulvedrepte hunder] og vise i en slik gruppe. Må vise virkeligheten slik den er nå, det blir veldig ensporet. Blir ikke så nøytrale i virkeligheten.

Flere av informantene hevdet at prosjektet var satt i gang for å styrke dagens rovviltpolitikk og at styringsgruppen ikke var nøytrale i saken. En av informantene begrunnet dette med at de som jobber med slikt ikke hadde hatt noen stilling dersom vi ikke hadde hatt ulv. Han hevdet videre at folk må føle en glede ved jobben sin, derfor ble man ikke ulveforsker hvis man ikke var positiv til ulv. Nå er jo ikke prosjektlederen ulveforsker, men dette viser hvordan folk kan ha problemer med å skille prosjektet (som har en prosjektleder som er biolog og samarbeider tett med forskerne på Evenstad) fra det rovdyrforskere holder på med. Flere informanter ga uttrykk for at prosjektet til forskningsmiljøet på Evenstad var noe av det mest problematiske, og dette har sammenheng med at den kunnskapen og de holdningene som formidles fra dette forskningsmiljøet, mangler legitimitet i noen grupper i lokalsamfunnet (Krange & Skogen 2001). Som en sauebonde sa:

Kan vel kanskje være litt ensidig vinkling. Ofte vinkling gjennom Evenstad og derfor kanskje litt enspora. Foredragsholderne der har jo ytret seg nokså klart med meninger og slik da. Det er jo mange som er for rovdyr da, slike miljøentusiaster og de har mye innlegg.

Noe av det samme hevdet vår informant i Stor-Elvdal sau- og geitalslag:

Altså, hva er nøytralt? Du kan si en ting og ingen kan ta deg i løgn, men samtidig er det ikke den hele og fulle sannhet. Og nå har for eksempel forskere i årevis vært veldig opptatt av å fortelle om alle de landene hvor ulven ikke har tatt folk og utelatt å fortelle om de stedene den har gjort det. Da lyver du ikke, men du forteller heller ikke sannheten.

Vi ser nå at skepsisen til forskerne på Evenstad bidrar til å sette prosjektet i et uheldig lys blant noen storelvdøler.

Målsettingen

Holdningene til prosjektet og hvorvidt folk oppfatter at prosjektet faktisk leverer balansert informasjon, har blant annet sammenheng med hvordan folk har oppfattet dets målsetting. Da tenker vi ikke på den «offisielle» målsettingen som styringsgruppen har blitt enige om, men på det formål folk *tillegger* prosjektet. Denne oppfatningen kan ha sammenheng med hvem som har satt i gang prosjektet, hvem som betaler for det, hvem som er kunnskapsformidler, og hvilke materielle og sosiale rammer prosjektet virker innenfor (Waldahl 1993). At den reviderte målsettingen kan virke diffus og muligens lite troverdig, kommer som vi skal se også til uttrykk ved at flere informanter tillegger prosjektet andre spesifikke formål, som å øke rovdyraksepten.

Det ser altså ut til at ulike aktører har oppfattet prosjektets formål ulikt. Spesielt interessant kan det være å undersøke Miljøverndepartementets oppfatninger av dette. De har jo tross alt støttet prosjektet økonomisk med betydelige beløp. Er det for eksempel forskjeller på hvordan Miljøverndepartementet og medlemmene i styringsgruppen oppfatter prosjektets målsetting?

I følge prosjektbeskrivelsen skulle målsettingen være å øke befolkningens kunnskaper om rovdyrene og bidra til realistiske holdninger. Det er flere grunner til at denne målsettingen fortsatt må tas alvorlig når prosjektet skal vurderes. Målforskynningen fra fryktreduksjon til ren kunnskapsformidling er ikke nedfelt i noen revidert prosjektbeskrivelse, og det var tydelig at styringsgruppens medlemmer hadde litt problemer med å holde tunga rett i munnen her. Ikke sjelden snek den gamle målsettingen seg inn i diskusjonene, og alle var villige til å snakke med oss om hva «realistiske holdninger» skulle bety.

Flere i styringsgruppen mente at det innebar å oppnå et realistisk bilde av hvor stor faren er. Det er imidlertid stor variasjon i lokalbefolkningen i synet på hvor stor faren reelt sett er. Derfor vil heller ikke alle være enige i den informasjonen prosjektet formidler. Med utgangspunkt i at risikoopplevelse er sosialt betinget og sjelden et resultat av noen slags *risikoberegning* (Douglas 1992, Skogen 2001b, Bjerke m.fl. 2002), vil forskjellige folk vurdere risiko ut i fra egne forutsetninger, erfaringer og kulturmønstre, og personer som selv har sterke meninger om faren ved å ha rovdyr i nærområdet vil dermed lett kunne la seg provosere av informasjon som hevder at de er ufarlige (McNaghten & Urry 1998; Hannigan 1995). Derfor poengterer også prosjektlederen betydningen av å benytte seg av den lokale kunnskapen som storelvdølene selv besitter. Men det ble i liten grad fulgt opp.

Ordføreren i kommunen mente i likhet med flere av foreldrene at prosjektet var viktig for å styrke tilhørigheten til lokalsamfunnet og den lokale identiteten til barn og unge. Han mente at å øke befolkningens kunnskaper om rovdyrene og bidra til «realistiske holdninger» vil føre til økt bruk av naturområdene, som i sin tur vil være viktig for den lokale identiteten. Dette viser at den opprinnelige målsettingen om å bidra til realistiske holdninger fortsatt henger igjen hos sentrale personer og tyder på at den «nye» målsettingen om bare å øke kunnskapen i lokalbefolkningen kan være vanskelig å forstå. Han vektlegger betydningen av utmarka for både landbruk, sysselsetting og bosetting og hevder at en anerkjennelse av Prosjekt rovdyrkunnskap på ingen måte er ensbetydende med at man godtar Stor-Elvdal som vertskap for de fire rovdyrartene. Som han skrev i et brev tilbake til sau- og geitalslagene etter klagebrevene, referert i Østerdølen april 2002:

En typisk utmarkskommune vil tjene på økt bruk av skog og mark, da en vet at identitet er nært knyttet til våre personlige følelser og holdninger til stedet og mennesker. Erfaringer og opplevelser setter varige spor i form av en sterk tilknytning både til stedet og de menneskene vi er sammen med.

Videre i brevet står det at:

Utmarka har en førstehåndsverdi på 100 millioner kroner i Stor-Elvdal og er viktig både for landbruket, sysselsetting, bosetting.

Miljøverndepartementet på sin side betrakter tydeligvis frykt- og konfliktreduksjon som en målsetting. I et brev fra Miljøverndepartementet til prosjektlederen for Prosjekt rovdyrkunnskap datert 24.04.02, heter det at en ønsker å støtte prosjektet videre fordi tilbakemeldinger viser at det er «meget lovende og at det har stor overføringsverdi til andre rovdyrkommuner.» Videre framgår det at: «(...) Det er viktig å få avklart om økt kunnskap har ført til redusert frykt og mindre konflikter i lokalsamfunnet.» Under et telefonintervju med en representant for departementet desember samme år uttrykte informanten noe tilsvarende: At en av grunnene til at de finansierte prosjektet var en forståelse av at kunnskap virker fryktedepende. Denne oppfatningen av prosjektets målsetting er i tråd med den oppfatningen som også mange av de lokale informantene sitter med. Flere av informantene oppfattet prosjektets målsetting som å senke konfliktnivået eller å få befolkningen til å lære seg å leve med rovdyrene. En av informantene er medlem av det kommunale rovviltjaktlaget. Vedkommende var med på å felle Atndalsflokken vinteren 2001, men som han sa: «Vi er ingen rovdyrhatere av den grunn.» Han sa dette om prosjektets målsetting:

Dess mer du vet om en ting, dess mindre har du å frykte. Det er vel det som er innfallsvinkelen så vidt vi har skjønt.(...) Å øke kunnskapsnivået på de artene vi har oppi her. At vi kan bli mer kjent med atferden dens og lære oss å leve med dem.

Ut fra dette kan det se ut som om mange sidestiller prosjektet med «Leve med rovdyr»-prosjektene som pågår i andre kommuner. Disse prosjektene er også finansiert av Miljøverndepartementet og ble startet opp etter Prosjekt rovdyrkunnskap. «Leve med rovdyr» har som målsetting «å gjøre rovdyrberørte lokalsamfunn bedre rustet til å håndtere problemstillinger dette fører med seg» (Glåmdalen 26.08.02). Disse prosjektene skal heller ikke være for eller mot rovdyr, men bygger på en erkjennelse av at man lever i et rovdyrområde. Som navnet tilsier er deres profil rettet mot at befolkningen skal tilpasse seg rovdyrsituasjonen. Blant annet blir det arrangert kurs i rovdyrjakt (både for jaktbare arter og arter som trolig blir jaktbare i fremtiden) og ulike tiltak som kan sikre jakthunder mot ulveangrep. Det arrangeres også undervisningsopplegg hvor konfliktløsning i rovdyrdebatten er tema. I følge en representant for Miljøverndepartementet er «Leve med rovdyr» og Prosjekt rovdyrkunnskap relativt like, i den forstand at begge dreier seg om fryktedemping og overføring av kunnskap. Medlemmene i «vår» styringsgruppe ønsker imidlertid ikke å sidestille prosjektet med «Leve med rovdyr»-prosjektene. Det ble diskutert å selge «tjenestepakker» til «Leve med rovdyr»-prosjektet på et av styringsgruppemøtene, men flere i styringsgruppen mente dette kunne være uheldig siden dette prosjektet har en annen profil. Det ble derfor enighet om at hvis «Leve med rovdyr» ønsket å adoptere noen av prosjektets arbeidsmetoder eller aktiviteter måtte initiativet komme fra dem.

Det var spesielt rovdyrmotstanderne i lokalbefolkningen som var skeptiske til prosjektet og som hadde en oppfatning av at målsettingen var å dempe konflikter. Hvis prosjektets målsetting var å senke konfliktnivået kan det tolkes som et forsøk på å få befolkningen til å godta rovdyrsituasjonen. Vi har alt sett at enkelte har oppfattet prosjektet som et forsøk fra myndighetene på å legitimere dagens rovdyrsituasjon. De som tolket målsettingen slik, var skeptiske til prosjektet blant annet fordi de selv var berørt av at Stor-Elvdal er tilholdssted for de fire store rovdyrene, og følte det som truende at prosjektet faktisk kunne føre til en slik legitimering.

Det ser altså ut til at ulike grupper i lokalbefolkningen, Miljøverndepartementet og medlemmer av styringsgruppen, har oppfattet prosjektets formål ulikt, og hvilken holdning de har til prosjektet og den kunnskapen som blir formidlet er sterkt påvirket av hvordan målsettingen er oppfattet. I

tillegg kan det se ut som om folk tillegger prosjektet flere eller ulike målsettinger ut fra hvilken posisjon de har i lokalsamfunnet. I første rekke skulle prosjektet i følge prosjektbeskrivelsen øke kunnskapen og bidra til realistiske holdninger, og dette skulle bidra til at befolkningen kunne bruke naturen slik den ble brukt før. Men dette kan også være et middel til å styrke et lokalsamfunn som i stor grad er avhengig av utmarka for å overleve. På den måten mener flere sentrale aktører at prosjektet har en overordnet målsetting som går på å sikre lokalsamfunnets overlevelse. Monroe (1999) framholder at en målsetting om å styrke lokalsamfunnet er en viktig faktor for å lykkes med et informasjons- eller undervisningsprosjekt. Det var også disse verdiene mange av foreldreinformantene la vekt på. De var ikke så interessert i redusert rovdryfrykt, men syntes det var bra at prosjektet kunne være med på å gi elevene en oppdragelse til friluftsliv og en sterkere tilknytning til lokalsamfunnet. Dette er nok en viktig grunn til at prosjektet har møtt forholdsvis lite kritikk.

En kunnskapskonflikt

Samtidig som kulturmønstre og verdisystemer legger føringer for hvilket forhold man har til naturen, har dette også betydning for *hvilken kunnskap* om naturen man har tiltro til (Macnaghten & Urry 1998; Hannigan 1995; Dickens 1996; Skogen & Krange 2002; Krange & Skogen 2001; Skogen & Haaland 2001).

Hvordan innbyggerne i Stor-Elvdal fortolker informasjonen fra Prosjekt rovdryrkunnskap kan avspeile den konfliktdimensjonen som dreier seg om akademisk vitenskapelig versus uformell erfaringsbasert kunnskap (Dickens 1996, Krange & Skogen 2001, 2003), og som vi har beskrevet ganske inngående. Motsetningen mellom disse to kunnskapssystemene er en viktig side av rovviltkonflikten (Krange & Skogen 2001, Skogen & Haaland 2001).

Prosjektet hadde som målsetting å bruke både lokal og forskningsbasert kunnskap, men både prosjektleder og flere av medlemmene i styringsgruppen har akademisk bakgrunn, til dels fra forskning. I tillegg hadde prosjektet omfattende kontakt med forskningsmiljøet på Evenstad. Dette miljøet består stort sett av biologer og har noen av de fremste rovdryrforskerne i landet. Ved flere anledninger har prosjektlederen tatt med seg skoleklasser dit for å høre på foredrag. Ansatte og studenter ved høyskolen har også bidratt med informasjon om hvor ulvene har oppholdt seg, og de har ved flere anledninger vært med på turer. I tillegg har enkelte elever fått være med på radiomerking av elg. Noen av informantene har som tidligere nevnt

uttrykt skepsis overfor prosjektet nettopp på grunn av denne koplingen til forskningsmiljøene.

Mest fremtredende var skepsisen til forskningsmiljøet på Evenstad blant enkelte jegere og sauebønder. Dette har vi vært inne på tidligere og framholdt at det indikerer at mistillitsforholdet mellom de to kunnskaps-typene virker inn på hvorvidt folk opplever at prosjektet leverer nøytral faktakunnskap. Som en sauebonde sa:

Det er litt det der med at de bruker mye folk i fra Evenstad og de har hatt en tendens til å ha en klar holdning til det. Og når de da har foredrag og referater fra disse da blir det lett ensidig.

Tilsvarende hevdet en jeger:

ja, det er dem[bulletinene] vi bruker som et underlag i forhold til at det ikke er virkeligheten vi får sett, kun det som dem... stipendiater, de hadde ikke hatt noen stilling uten ulv (...) Heftene blir vanvittig ensidige, veldig rosenrødt i forhold til rovdyr. Ikke den virkeligheten som jeg opplever for min egen del.

Prosjektlederen mente imidlertid at prosjektet kunne bidra til en holdnings- endring ved å bryte ned noen av grensene som mange opplever eksisterer mellom forskningsmiljøet og allmennheten. Som prosjektlederen skrev i et brev til Miljøverndepartementet:

(...) For å heve rovviltdebatten opp på et høyere nivå ser vi det nødvendig å åpne kontakten mellom fagmiljø (forskning) og «menig mann». Gjennom aktiviteter hvor forskningsmiljøene er aktivt med vil nettopp en slik kontakt tvinges frem, og mye av de myter og «hemmelighold» mange tror eksisterer innen forskning vil forsvinne. Her i kommunen ser vi nå starten av en slik effekt, og vi vil også videre fram- over satse på ulike arrangementer hvor Evenstad medvirker like aktivt som de har vært frem til nå.

Dette kan muligens være av stor betydning innenfor mange grupper i lokal- samfunnet, men i de gruppene hvor motstanden er sterkest vil de sannsyn- ligvis aldri oppnå dette. Tilknytningen til Evenstad og prosjektlederens bio- logbakgrunn vil tvert imot være med på å bekrefte enkeltes mistillit til prosjektet på grunn av at de oppfatter studenter og ansatte ved Evenstad som rovdyrtilhengere. Selv om prosjektlederen sier hun er opptatt av å bruke lokal kunnskap, er hun selv veldig opptatt av forskningen og sier at «den kunnskapen må folk forstå at er riktig.»

Motsetningen mellom de ulike kunnskapstypene er åpenbart noe som kan skape problemer for et informasjonsprosjekt som baserer seg på å for-

midle den «hegemoniske» vitenskapelige kunnskapen. Men om man bedømmer prosjektets suksess ut fra den mottakelsen det jevnt over har fått i de gruppene det faktisk har nådd fram til, framstår kanskje ikke dette som noe avgjørende problem. Man må likevel være klar over at man på denne måten hekter av noen grupper, og dette er grupper som ofte har et sterkt engasjement i rovdyrspørsmål. Dette er et mulig valg, men det vil bare føre til lavere konfliktnivå i den grad disse gruppene – eller deres engasjement – etter hvert dør ut av seg selv. Dette mener vi vil være en kynisk strategi, og den er etter vår vurdering heller ikke realistisk – med mindre man har en svært lang tids-horisont.

Informasjonsavsenderens rolle og forholdet mellom avsender og mottaker

Prosjektlederen har en viktig rolle i forhold til prosjektets utforming. Det er hun som er prosjektets ansikt utad og som i stor grad formidler kunnskapen. Styringsgruppen har møter innimellom for å planlegge og diskutere virksomheten, men det er prosjektlederen som utfører arrangementene i praksis og som derfor har størst innflytelse. For å forstå hvordan informasjonen blir mottatt må man derfor ta i betraktning forholdet mellom prosjektleder, budskapet som blir formidlet og informasjonsmottakerne. Vi har tidligere beskrevet prosjektlederen som både kunnskaps- og initiativrik, og det kan se ut som vedkommende kan tillegges mye av æren for at prosjektet har blitt såpass godt mottatt i lokalbefolkningen. Det er imidlertid mange faktorer som påvirker relasjonen mellom avsender og mottaker.

Troverdighet er et av de viktigste elementene i en kommunikasjonsprosess (Waldahl 1993). Prosjektlederen har vist seg som svært kunnskapsrik i tillegg til at hun har et stort nettverk rundt seg som bidrar til å oppdatere og supplere informasjonen. Hvorvidt avsenderen framstår som pålitelig har i følge Waldahl (1993) sammenheng med hvorvidt informasjonsavsenderen fremstår som en «objektiv sender». Selv om prosjektleder og prosjektet ideelt sett ønsker å formidle nøytral kunnskap, vil informasjonen allerede være et produkt av en tolkningsprosess gjennom flere ledd, og prosjektleder kan på ingen måte speile virkeligheten upåvirket. Dessuten har enkelte rovdymotstandere hevdet at prosjektlederen har en egeninteresse ved å beholde rovdirene, og dette er med på å svekke tilliten til henne som kunnskapsformidler i noen miljøer.

Waldahl (1993:25) hevder at det kan være viktig med sosiodemografisk og ideologisk likhet mellom avsender og mottaker. På den måten vil mot-

takeren lettere kunne identifisere seg med avsenderen, og de kan lettere få en forståelse av at de har felles interesser å ivareta. Dette utgangspunktet kan bidra til å gi en bredere forståelse av hvordan informasjonen fra prosjektet har blitt mottatt i forhold til *hvem* som er informasjonsavsender. Som en av jegerne sa:

Prosjektlederen har stillingen i forhold til at det er ulv her, ingen ulv og stillingen hennes er en saga blott(...) Ja, det sier seg selv at de som jobber med dette her er positive til ulv, du er ikke ulveforsker hvis.., du må ha et forhold til jobben din, en glede ved jobben din.

Dette peker igjen på motsetningene mellom de ulike formene for kunnskap, men viser også et motsetningsforhold mellom avsender og mottaker. Det har vi blant annet vist til tidligere ved at representanten for Stor-Elvdal sau- og geitalslag mente prosjektlederen sto for «myndighetene sine holdninger». Men fordi storelvdalsamfunnet i likhet med andre utkantsamfunn har endret sin sosiale sammensetning i løpet av de siste tiårene, betyr ikke det at prosjektlederens akademiske bakgrunn er like fremmedartet for alle i lokalsamfunnet. Som vi har vært inne på flere ganger har antallet arbeidsplasser som krever høyere utdanning økt i de fleste utkantskommuner, også i Stor-Elvdal. En god del innbyggere er innflyttere uten røtter i tradisjonell næring og kommunen er ikke lenger så avhengig av jordbruk og naturressursutnyttelse som økonomisk grunnlag. I disse gruppene vil det trolig være mange som opplever at informasjonen om rovdyr er balansert. For dem vil derfor prosjektet fremstå som nøytralt, eller de kan identifisere seg med det verdigrunnlaget de fornemmer at prosjektet formidler.

Flere har hevdet at det er viktig å benytte seg av lokal ekspertise (Monroe 1999) og folk med liknende sosioøkonomisk og kulturell bakgrunn (Kellert & Reading 1993). Å benytte seg av en prosjektleder fra lokalmiljøet vil antakelig være med på å bidra til å legitimere prosjektet i lokalbefolkningen. Prosjektlederen for Prosjekt rovdyrkunnskap er ikke født og oppvokst i lokalsamfunnet og flyttet heller ikke til Stor-Elvdal før prosjektet hadde pågått en tid. Det ser imidlertid ikke ut til at dette har hatt noen stor innvirkning på virksomheten.

Som vi har vært inne på tidligere har ikke Prosjekt rovdyrkunnskap lyktes med å benytte seg av den lokale ekspertisen i kommunen. Men selv om kunnskapen og foredragsholderne i stor grad tilhører et akademisk forskningsmiljø, og de ulike synspunktene i liten grad blir presentert av de gruppene det gjelder, kan det likevel se ut som om prosjektet til en viss grad har klart å balansere informasjonen. Til og med en ivrig jeger og rovdyr-

motstander mente at prosjektet hadde klart å balansere informasjonen. Som han sa:

Stort sett har dem vel vært ganske nøytrale tror jeg (...) De skriver både om det som er negativt og det som er positivt skjønner jeg, så det...

Selv om han mente at de som jobbet med prosjektet selv hadde interesse av å beholde ulven, mente han at dette ikke preget informasjonen. Men vi må ikke glemme at en annen sannsynlig grunn til at prosjektet ikke møtte mer motstand, var den manglende interessen det vakte i noen grupper som tidligere hadde vist et sterkt engasjement i selve rovviltsaken (Krange & Skogen 2001, 2003). Som vi har vært inne på tidligere opplevde flere av jegerne og sauebøndene prosjektet som lite relevant, og det har trolig ført til at mange ikke har tatt stilling til prosjektet eller vet lite om det.

Oppsummerende betraktninger

Vi har nå gått gjennom en del faktorer som er av betydning for hvordan kunnskapen prosjektet leverer blir mottatt og fortolket. Selv om prosjektet ideelt sett ønsker å balansere informasjonen for å levere nøytral faktakunnskap, og slik ikke ta parti i konflikten, vil folk tolke informasjonen ulikt. Dette vil påvirkes av sosiale og kulturelle forankringer, og ikke minst av egne interesser.

Rovdyrene er reelle nok i seg selv, men hvilken rolle eller funksjon de har i naturen vil oppfattes ulikt i forskjellige grupper ut fra egeninteresse og sosiale erfaringer. Som biolog vil prosjektlederen formidle kunnskap som i hennes kontekst er nøytral faktakunnskap, mens andre derimot vil fortolke erfaringene med rovdyr ut fra en annen kontekst og trekke andre slutninger om hva som er «rett» kunnskap. Dette gjør at det faktisk er umulig å formidle objektiv informasjon til innbyggerne i kommunen om hva det innebærer å ha rovdyr rundt seg.

Vi vil avslutte disse betraktningene med å peke på at «balansert informasjon» ikke er det samme som «nøytral faktakunnskap». Om man tviholder på det siste, skaper man etter vår vurdering bare problemer for seg selv. Uansett hvilken posisjon en inntar i forhold til de vitenskapsteoretiske grunnspørsmålene dette henger sammen med, er det mulig å innta en enklere og mer pragmatisk holdning. *Balansert informasjon* pretenderer ikke å være nøytral, men slipper til ulike røster som kan fortelle ulike historier. Det er jo dette som ligger i begrepet «balanse»: Det er ulike fortolkninger eller oppfatninger som på et vis oppveier hverandre. Om informasjonen virkelig

kunne være «nøytral», var det ikke behov for «balanse». Da ville det ikke finnes ulike versjoner av virkeligheten som måtte *balanseres* mot hverandre.

Vi mener at prosjektet ville ha fungert enda bedre om man hadde gjennomført intensjonene om en reell integrering av lokal, folkelig kunnskap. «Informasjon» fra slike kilder ville nettopp utgjort en *motvekt* som kunne *balansere* den vitenskapelige kunnskapen prosjektet i praksis var bygget opp rundt. Vi ser ikke bort fra at dette ville bidratt til å bygge ned barrierer mot de gruppene som nå enten er åpent kritiske eller mer eller mindre likegyldige til prosjektet.

Endring av konfliktnivå

Vi har tatt utgangspunkt i at prosjektet har hatt som formål å endre holdningene til rovdyr i lokalsamfunnet. Ikke slik at en skulle gå over fra å være rovdrymotstander til tilhenger eller omvendt, men at utgangspunktet har vært å fjerne irrasjonell frykt og få befolkningen til å bruke utmarka mer. Selv om styringsgruppen i ettertid hevdet at de har beveget seg vekk fra målsettingen om *realistiske holdninger* til rovdyr, var likevel dette utgangspunktet for å starte prosjektet. Intervjumaterialet indikerer at mange innbyggere mener at initiativtakerne til prosjektet ønsker å senke konfliktnivået og få befolkningen til å godta rovdysituasjonen. Departementet hadde åpenbart den samme oppfatningen. I dette kapitlet vil vi, i den grad det er mulig, belyse hvorvidt det har oppstått holdningsendringer som et resultat av prosjektet og drøfte disse i lys av teorier om holdningsendringer. Kan vi se en endring i konfliktnivået i lokalsamfunnet? Og ikke minst: Hva skyldes eventuelt disse endringene?

Konflikten i dag

De fleste informantene var enige i at rovviltkonflikten ikke lenger var like intens som for en stund tilbake. Særlig mente foreldreinformantene at konflikten hadde roet seg. Det samme uttrykte flere av elevene. Media var med på å heve konfliktnivået, og enkelte i lokalbefolkningen som selv ikke var direkte berørt av rovdyrene, pekte på at saken hadde utspilt sin rolle i media. Som en av foreldreinformantene sa i et intervju vinteren etter uttaket av Atndalsflokkene:

Nei, konflikten var veldig hektisk i fjor på denne tida her. Da Atndalsflokkene skulle tas ut var det harde bud. Men det har blitt mer ro nå og vi tror at det som skjedde i fjor vinter, du vil ikke få den samme reaksjonen ute blant folk ved et uttak senere. Vi tror at nyhetens interesse var i fjor og at støynivået ikke vil bli så stort fremover.

Tilsvarende mente en gårdbruker som selv sluttet med sau på grunn av rovdyrene:

Det har gått seg til (...) Bortsett fra ulv, så er det ikke noe voldsomme protester, om de skulle sette i gang fellingstillatelse på en bjørn. Det er liksom over nå, at det blir førsteside i avisen. Det setter ikke lenger noe følelser i sving.

En sauebonde mente også at konflikten hadde roet seg. Som han sa:

Folk begynner å bli lei, blir mer vanlig, litt roligere mentalitet. Greit nok, vi har rovdyr og vi må tydeligvis bare leve med det. Så lenge vi ikke taper altfor mye økonomisk så får det bare gå.

Men innenfor jaktmiljøet og saueneeringen er rovdyrene fortsatt et aktuelt tema blant mange. Koppangparet ynglet sommeren 2002 og dette var tydeligvis gjenstand for stor diskusjon i jaktmiljøet. Som en jeger sa:

Ja, ulv er jo den store diskusjonen nå om dagen. Ja, det er helt sikkert. Få bort ulven, så er vi veldig fornøyd. Det er mange om det oppi her, spesielt hvis dem er jegere og driver med bikkjer og sånn, de som synes det er all right å gå ut i skogen og jakte.

En annen jeger mente tilsvarende at det ikke var så mange som var opptatt av rovdyrene som et problem i dag som for to år siden, men som han sa:

Ikke dem som er jegere og friluftsfolk, dem kommer aldri til å venne seg til rovdyrene. for det er til så stort hinder for utøvelse av hobby og fritid, samtidig som det er dette med beite da.

Samme informant mente at situasjonen i dag var preget av at folk var oppgitte. Flere med jakt- eller landbruksinteresser mente at det vi ser i dag er «at [myndighetene] kjører sendrektighet for å få ting gjennom», at vi «står på stedet hvil» eller «at ting blir dratt ut slik at det til slutt blir umulig» som noen hevdet.

Det er altså tydelig at konflikten er på et annet nivå nå enn den var vinteren 2001, da Atndalsflokken ble skutt, og da prosjektet startet opp. Noen av informantene tolker dette som en konsekvens av at folk er lei og at temaet ikke lenger har medieinteresse. I tillegg må vi ta i betraktning at det er gått snart to år siden fellingen av Atndalsflokken da konflikten sto på som verst. Det er også to år siden Prosjekt rovdyrkunnskap startet opp. Bortsett fra i enkelte berørte grupper er det ikke lenger et like aktuelt samtaleemne i lokalbefolkningen. Det kan imidlertid være vanskelig å avgjøre om det er prosjektet som har ført til et redusert konfliktnivå, eller om det rett og slett er et resultat av tilvenning over tid. Det er fullt mulig at noen innbyggere har vent seg til å leve i et rovdyrutsatt område. I tillegg er det jo noen i lokal-samfunnet som har vært positive til rovdyr hele tiden, men også *antall* ulv i området har endret seg siden prosjektet startet opp. For to år siden hadde både Koppang- og Atndalsflokken leveområde innenfor kommunegrensen, men mens prosjektet har pågått har det vært få ulv i området. Siste registreringer tyder på at tallet på ulv har tatt seg opp igjen (Wabakken m.fl. 2003) og da blir jo spørsmålet om konflikten igjen vil blusse opp.

Konflikt innad i bygda?

Slik som bildet avtegner seg ser det ut til at prosjektet har blitt godt mottatt blant en stor del av befolkningen. Dette gjelder da hovedsakelig de som *ikke* er rammet av rovdyrene i næringssammenheng eller ved at jaktinteresser berøres. Moderniseringsprosesser har endret både oppfatninger av natur og bruk av utmarka. Selv om naturen fortsatt er i sentrum i Stor-Elvdal brukes den av mange på en annen måte, som rekreasjon og fritidssysse, og ikke som før i tiden til ressursutnyttelse. Selv om det sikkert er mange innbyggere som aldri har opplevd noen frykt ved at kommunen er tilholdssted for de fire store rovdyrene, viser interessen for prosjektet at mange synes rovdyrinformasjonen har vært velkommen, og kanskje nyttig.

Noen oppfatter likevel prosjektet som en trussel. Dette gjelder spesielt sauebønder, men også enkelte jegere. De er avhengige av at flest mulig er samlet i kampen mot rovdyrene og frykter at hvis befolkningen lærer seg å leve med rovdyr vil de stå alene mot myndighetene. En av informantene som ikke tilhørte noen av disse gruppene, var inne på den samme tanken. Han mente at mange var skeptiske til prosjektet fordi de var redd for kunnskap, redd for at folk skulle bli mer positive til rovdyr. De ønsker som han sa «helst å kjøre en informasjon som går på slike skrekkscenarier».

Nye grupper på banen?

En helhetsvurdering av intervjudata sammen med observasjoner under de ulike arrangementene, tyder på at prosjektet har appellert til grupper som tidligere ikke har markert seg på rovdyrfeltet. Trolig er en prosjektets mest merkbare effekter nettopp å gjøre det mer legitimt å være positivt interessert i store rovdyr. Dette har gitt åpninger for grupper som tidligere har vært passive eller har holdt en lav profil, men hvor det finnes mange nysgjerrige og folk med en grunnleggende positiv holdning til moderne perspektiver på miljøvern – herunder store rovdyr som en del av et naturlig biologisk mangfold. Dette vil trolig i stor grad dreie seg om grupper som savner den tradisjonelle utmarksforankringen som er typisk for de mest markerte rovviltmotstanderne. Det kan vi anta ut fra tidligere undersøkelser, bl.a. Konfliktlinjer (se Krange & Skogen 2001, Skogen m.fl. 2003). Som vi alt har vært inne på, vil det også i mindre lokalsamfunn finnes en voksende gruppe av folk tilknyttet offentlig sektor og privat tjenesteyting, ofte med høy utdanning og ikke sjelden innflyttere, som verken har økonomiske interesser eller sterke kulturelle disposisjoner for motstand mot store rovdyr. For en del av disse vil tvert imot rovdyra framheve villmarkspreget ved naturen de har

valgt å bo i nærheten av, mens andre har et distansert forhold til hele problematikken. Felles for dem kan uansett være at de har sett det som lite aktuelt (enten ubehagelig eller lite viktig) å markere positive – eller for den saks skyld nøytrale – holdninger til store rovdyr. For selv om synspunktene når det gjelder rovdyr er mangfoldige også i Stor-Elvdal, og selv om rovdyr-motstanderne i nasjonal sammenheng har hatt liten innflytelse, har de trolig hatt betydelig kontroll over hva som går for «korrekte» synspunkter lokalt. Selv folk som ikke har sterke meninger om saken er gjerne forsiktige med å fortelle det (Krange & Skogen 2001). I et slikt klima, hvor den symbolske koblingen mellom store rovdyr og trusler mot lokalsamfunnet dyrkes av mange, blir det vanskelig å erklære seg som rovdyrtilhenger. Gjør man det, sier man nemlig mye mer: At man ikke vil være del av det lokale fellesskapet, at man ikke bryr seg om sambygdingers vanskjebne og at man tar fiendens parti. Denne *sosialt konstruerte sammenhengen* mellom lokalsamfunn og rovdyrmotstand kan dermed ha bidratt til at konflikten framtrer som mer fastlåst enn nødvendig. For det første blir det jo tyngre for folk i lokalmiljøet som ikke er mot ulv (og dem er det en god del av) å stå fram med sine synspunkter. For det andre vil nyanserte ulvemotstandere (og dem er det mange av) få problemer med å opptre nettopp som nyanserte. Å gi uttrykk for slike nyanserte synspunkter overfor oss eller i private sammenhenger er én ting, noe annet er å aktivt framføre slike holdninger på en offentlig arena.

Prosjektets sterke fokus på rovdyra som en del av naturen, sammen med prosjektlederens faglige styrke og pedagogiske entusiasme, har nok gjort det enklere for en del rovdyrvenner å komme ut av skapet. Andre kan ha fått vekket sin slumrende nysgjerrighet. Husk for eksempel hvordan rovdyra planmessig gjøres til ett blant flere elementer – og ikke alltid det mest framtreddende – i de uteaktivitetene som har foregått i skolene. Derfor kan representanten for sau- og geitalslaget ha rett i at prosjektets eventuelle suksess kan øke konfliktnivået, siden det vil innebære at en større andel av befolkningen inntar standpunkter som går på tvers av sauebrukets interesser. Det kan bidra til at de som er mot store rovdyr, og særlig ulv, etter hvert føler seg trengt opp i et hjørne i sitt eget lokalmiljø, mens de tidligere har kunnet dominere lokale meningslandskap.

I denne sammenhengen er det verdt å merke seg at en del kritikere av dagens forvaltningsregime (les rovdyrvern) – og som ble valgt som informanter her fordi de hadde uttalt seg skarpt i Konfliktlinjer-intervjuene – *ikke* er spesielt negative til prosjektet, men indifferente. Med alle forbehold om at vi har gjort få intervjuer som ledd i evalueringen, kan det virke som om dette

i større grad gjelder jegerne enn sauebøndene, selv om det også finnes noen i sistnevnte gruppe som ser på prosjektet som mer irrelevant og uinteressant enn skadelig. Derfor kan det hende at det først og fremst er de som i sterkest grad føler sine grunnleggende interesser skviset som inntar en åpent kritisk holdning til prosjektets mulige *effekt*. Elementer av dette finnes også hos jegerinformantene, men her er det først og fremst et prinsipielt standpunkt («for mye samrøre med Evenstad, for lite balansert») enn noen bekymring for at prosjektet skal «forlede ungdommen» eller noe i den retning. Dels kan nok dette også skyldes manglende tiltro til prosjektets faktiske gjennomslag. I flere av jegerintervjuene aner vi en lett ironisk tone når det gjelder dette.

Man kan altså tenke seg en tydeliggjort differensiering innad i lokalsamfunnet, og til og med en forsterket konfliktdimensjon på bakgrunn av prosjektets ulike effekt i forskjellige grupper. På den måten er det mulig at prosjektet kan oppnå en motsatt effekt enn det som var utgangspunktet, hvis man antar at formålet var å dempe konfliktnivået. En mulig konsekvens er derfor at prosjektet *ikke* virker konfliktdempende lokalt, men derimot øker gnisningene mellom enkelte grupper i lokalsamfunnet. Dette er en *mulig* konsekvens som er viktig å ta i betraktning hvis man skal jobbe videre med tilsvarende prosjekter. Hvorvidt en slik effekt vil kunne observeres i Stor-Elvdal, kan vi ikke si sikkert uten ytterligere undersøkelser.

Holdningsdanning, holdningsforsterkning og holdningsendring

Selv om styringsgruppen har hevdet at holdningsendringer ikke er noe mål for prosjektet, er det som sagt mye som tyder på at mange informanter oppfatter prosjektet som et holdningsskapende tiltak fra myndighetene sin side. Dette i seg selv er med på å påvirke kommunikasjonsprosessen, og sammen med en rekke andre faktorer vi har vært inne på tidligere, er dette med på å bestemme i hvilken grad holdninger dannes, endres eller forsterkes.

Ut fra et lite kvalitativt forskningsprosjekt kan vi ikke med sikkerhet si hvordan holdningsmønsteret i lokalbefolkningen har endret seg, men vi har vært inne på mange faktorer som bidrar til å bestemme hva som ligger til grunn for holdningene og hvordan informasjonen blir mottatt. Likevel kan det være mulig å antyde noe om hvordan holdningene i lokalsamfunnet kan ha blitt påvirket av prosjektet. Materialet indikerer at prosjektet har skapt interesse blant mange i lokalsamfunnet. Flere har vist velvilje overfor det som er blitt presentert, men det er vanskelig å si noe om hva de har absorbert av informasjonen. De sterke reaksjonene prosjektet møtte i enkelte grupper

tyder imidlertid på at disse gruppene ikke har endret holdninger til rovdyr, men tvert i mot kan ha *forsterket* holdningene de hadde fra før. Petty og Cacioppo (1986) hevder at høy grad av involvering kan føre til en sterkere reaksjon blant aktørene, enten større grad av overtalelse eller sterkere motstand. I denne sammenheng kan vi ikke utelukke at prosjektet kan skape en enda sterkere motstand blant de aktørene som allerede er involvert i konflikten. Samarbeidet med skolene på sin side kan være holdningsskapende ved å bidra til sterkere tilknytning til lokalmiljøet og naturomgivelsene og på den måten bidra til å styrke lokalsamfunnet. Imidlertid indikerer både dette materialet og funn fra «Konfliktlinjer», at mange er forholdsvis nøytrale til rovdyr (Skogen & Krangle 2002). Dette var vi inne på tidligere i oppgaven og pekte på som en mulighet for holdningsendringer (Bath 2000, Heberlein 2002). Derimot er det ikke lett å påvirke sterke holdninger (Kellert & Reading 1993; Pooley & O'Connor 2000; Petty & Cacioppo 1986; Petty & Krosnick 1995; Roser 1990). Dette skal vi gå nærmere inn på i neste avsnitt.

Kunnskap – holdning – atferd

Det er lite empirisk belegg for å si at informasjon fører til atferdsendring. Kellert og Reading (1993) framholder at kunnskap bare er en av mange faktorer som påvirker holdninger. Dette har vi sett også i materialet fra Stor-Elvdal. Ofte ligger det sterke følelser og personlige erfaringer til grunn for holdningene. Enkelte av innbyggerne har lange tradisjoner i kommunen og har sterke bånd til de tradisjonelle næringene. Mange driver aktivt med jakt og har utviklet bestemte oppfatninger om natur og bruk av natur gjennom direkte erfaringer og daglig kontakt med utmarka. Mange ser på seg selv som svært kunnskapsrike og stiller seg tvilende til mye av den forskningsbaserte kunnskapen som dominerer i prosjektet. Blant enkelte innenfor disse gruppene har prosjektet møtt sterk motstand. Dette er i tråd med det annen forskning på feltet viser, nemlig at det er vanskelig å påvirke folk som i utgangspunktet har sterke holdninger til en sak, spesielt hvis holdningene er dannet på grunnlag av egne erfaringer (Kellert & Reading 1993; Pooley & O'Connor 2000). Egen erfaring danner mye av grunnlaget for den kunnskapen folk tar til seg, og direkte erfaring med et holdningsobjekt kan bidra til at folk er mer tilbøyelige til å avvise argumenter og at de har sterkere meninger (Petty og Krosnick 1995). Petty og Cacioppo (1986) hevder at jo mer kunnskap man har og jo mer personlig relevant et objekt er, jo mindre mottakelig er man for endring.

Hvordan har prosjektet truffet ulike målgrupper?

Hovedsatsningsområdet har vært barn og unge. Intervjuer med elever og foreldre indikerer at arrangementene i samarbeid med skolene har vært vellykkede. Samtidig viser resultatene at de innbyggerne som har vært mest skeptiske til prosjektet, har holdt seg unna. Det er også denne gruppen som i stor grad har uttrykt motstand overfor rovdyprene, i hovedsak ulven. En jeger og rovdymotstander uttalte seg slik:

Vi har forskjellig ståsted, hobbyer og interesser som vi føler som hjertesak og er engasjert i. Og det er jo mange innflyttere her som bruker naturen på en annen måte, ikke som livsgaranti som vi andre. (...) Føler ikke at det er [på arrangementer med Prosjekt rovdyrkunnskap] jeg skal legge energien min i å diskutere for eller imot [rovdyr]. Det har ikke livets rett egentlig den måten ting blir sagt og gjort på gjennom det organet der. Bruker tid og krefter på andre ting i samfunnet som jeg kan være med på å påvirke.

Det var også en av foreldrene som var inne på at det kunne være et problem å nå «riktig» målgruppe:

Ofte er det dem som vet litt fra før og er interessert som kommer på slike tilstelninger, så du vet ikke om du når dem som er engstelige eller skeptiske. Dem du vil nå fram til når du ikke. Det vet vi ikke om er tilfelle her, men det er det generelle problemet.

Undersøkelsen indikerer at det ikke har vært noen holdningsendringer blant de som allerede hadde sterke synspunkter i rovviltspørsmålet. Som vi har vært inne på, er det derimot gode muligheter for at prosjektet har gjort det mer legitimt for dem som ikke har hatt tydelige posisjoner i feltet å «slippe løs» en positiv interesse for rovdyr.

Balansert bilde og lokal kunnskap?

Ambisjonene om å trekke inn lokal kunnskap ble i beskjedne grad oppfylt. Vi kjenner ikke til at folk fra rovviltkritiske grupperinger i kommunen ble trukket inn i prosjektet, og heller ikke at lokale jegere eller bønder ble involvert, uansett syn på rovvilt. De ressurspersonene som ble trukket inn var, foruten forskere, for det meste naturfotografer som kunne vise lysbilder og film på temakveldene. For øvrig gjorde prosjektleder en stor del av jobben selv. Til tross for at hun har en folkelig og engasjerende stil, som uten tvil har bred appell, er en heller aldri i tvil om at hennes fagbakgrunn er i biologien.

Da kommunen fikk protestbrev fra sau- og geitalslagene, ble det en omfattende diskusjon i styringsgruppen. Medlemmer med tilknytning til landbruket argumenterte for at det nå måtte gjøres tydelig at prosjektet også ønsket å formidle de negative sidene ved å ha rovdyr på en troverdig måte, og at folk i lokalsamfunnet med slike erfaringer måtte trekkes inn for å formidle dette. Dette synet vant fram, om enn ikke uten motstand fra gruppens sterkt vitenskaps- og folkeopplysningsorienterte fløy. Det ble besluttet at prosjektlederen skulle forsøke å få til et prosjekt for en eller flere skoleklasser, der disse fulgte en sauebonde i hverdagen over en periode. Ideen var at det ikke bare skulle fokuseres på rovdyr og andre problemer, men på helheten i gårdsdrift med sau. Imidlertid viste det seg at ingen sauebønder ville stille opp på dette. Initiativet ble derfor raskt begravd av prosjektlederen.

Årsakene til at ingen ville være med kan vi ikke si noe eksakt om, men vi kan gjøre oss en del antagelser. For det første er det rimelig å anta at en her støtte borti grunnfjellet i ulvemotstanden i kommunen, og dermed også i motstanden mot prosjektet. Selv om verken prosjektleder eller styringsgruppens leder har møtt særlig mye kritikk etter at prosjektet kom i gang, og selv om våre informanter for det meste har vært positive eller nøytrale, vet vi at skepsis var nokså utbredt i enkelte grupper før prosjektet kom i gang. Som vi har omtalt har vi også fanget opp skarp kritikk i intervjuene, hovedsakelig fra sauebøndernes side. I tillegg har vi sterk mistanke (bekreftet av flere informanter) om at det store frafallet blant foreldrene på Atna skole skyldtes at den tidligere så sterke motstanden mot prosjektet ikke var helt død. Atna er et område der flere har nær kontakt med landbruk og utmarksbeite enn på Koppang. Dessuten må vi anta at flere av de som ble kontaktet har oppfattet henvendelsen som «for lite og for seint». De var sikkert klar over at bakgrunnen var den skarpe kritikken mot prosjektet fra sau- og geitalslagene, og betraktet vel dette som et forsøk på kompensasjon fra prosjektets side (det er heller ikke lett for oss å tolke det som noe annet). Det er ikke usannsynlig at responsen hadde blitt en annen om henvendelsen hadde kommet i prosjektets startfase. Da kunne den ha blitt tolket som et uttrykk for mer genuin interesse for å formidle sauebrukernes perspektiv. Og til slutt; det er heller ikke utenkelig at mer utholdenhet fra prosjektlederens side kunne ha resultert i en avtale. Det må være tillatt å bemerke at det ikke virket som om det var noe veldig sårt savn å droppe dette «sidesporet».

Overføringsverdi

Vi advarte innledningsvis mot omfattende generaliseringer fra kvalitative forskningsprosjekter generelt og fra prosessevaluering spesielt. Likevel kan erfaringene fra Stor-Elvdal uten tvil komme til nytte ved utvikling av lignende tiltak i andre kommuner, forutsatt at en er oppmerksom på de ulike betingelsene som alltid vil være til stede.

Vi vil særlig peke på at det er sannsynlig at enkelte av svakhetene ved Prosjekt rovdyrkunnskap vil framtre tydeligere om en forsøker å få til lignende aktivitet andre steder, fordi det var en rekke spesielle forhold rundt prosjektet i Stor-Elvdal som etter vårt syn bidro til å kamouflere disse svakhetene. Vi understreker at det ikke ligger noen kritikk i dette, det betyr bare at prosjektet i Stor-Elvdal hadde noen fortrinn som selvsagt burde utnyttes, og at prosjektledelsen gjorde dette på en effektiv måte. Imidlertid er det samtidig viktig å være klar over at problemene kan bli større på steder der forutsetningene er annerledes.

Stor-Elvdal er en kommune der de materielle skadevirkningene av rovdyras nærvær er begrenset, selv om sauebrukere og til dels jegere påføres alvorlige problemer. Dette gjelder imidlertid en liten del av kommunens befolkning (jegeren er mange, men slett ikke alle har problemer med rovdyr). Resultatene fra «Konfliktlinjer» viser at det bare i begrenset grad er de materielle konsekvensene av rovdyras nærvær som driver fram det høye konfliktnivået en har hatt (Krange & Skogen 2001, 2003). Dette er bekreftet av studier i områder der de materielle og økonomiske konsekvensene er enda mindre, nemlig i Østfold og Akershus (Skogen & Haaland 2001, Skogen m.fl. 2003). Vi går ikke her inn på en diskusjon av hva som er motoren i rovviltkonfliktene når det ikke først og fremst er tap av husdyr. Dette er diskutert utførlig annetsteds, og også antydnet i denne rapporten (se referanser knyttet til «Konfliktlinjer», for eksempel). Uten at vi kan si noe sikkert, kan det være grunn til å reise spørsmålet om det i lokalsamfunn der jordbruk generelt og utmarksbeite spesielt betyr mer og er mer integrert i økonomi og samfunnsliv, og hvor rovviltkonfliktene dermed får en tydeligere materiell basis, vil være større og mer aktive grupper som vil motarbeide prosjekter som kan smake av tilpasning til rovviltsituasjonen. Vi ser at den krasseste motstanden mot *prosjektet* kom fra sauebrukere, mens det var et viktig funn i «Konfliktlinjer» at motstanden mot ulven spesielt og dagens rovviltforvaltning generelt var vel så sterk i andre grupper, ikke minst blant jegere. Det kan være grunn til å spørre om bare en forflytning over

kommunegrensen til Rendalen, hvor det er flere sauebruk og hvor sauen har vært mer i fokus i konfliktbildet, kunne ha gitt prosjektet en annen mottakelse. Det er kanskje heller ikke tilfeldig at initiativet til et slikt prosjekt kom i Stor-Elvdal og ikke i nabokommunen. Vi mener ikke på noen måte å bagatellisere konflikter som ikke har en tydelig og avgrenset materiell årsak, men det er likevel grunn til å tro at interessegrupper som opplever økonomiske, eller på annen måte håndgripelige, konsekvenser av en situasjon, ofte vil være mest motiverte og utholdende i sine bestrebelser på å endre denne situasjonen. En ny studie som også omfatter «saukommunene» Lesja og Lierne, antyder i hvert fall at rovviltproblematikken er mer innvevd i lokalsamfunnet der enn tilfellet er i kommuner der sauebrukerne er få og sauehold har begrenset økonomisk betydning (Skogen m.fl. 2003).

De færreste kommuner har en høyskole med utmarksutdanning og rovviltforskning innen sine grenser. Selv om miljøet på Evenstad er omstridt i Stor-Elvdal, og selv om flere informanter trakk fram prosjektets «samrøre» med Evenstad som et problem, har dette vært en uvurderlig ressurs for prosjektet. Mange av aktivitetene måtte vært gjennomført på helt andre måter om ikke Evenstad hadde vært der, og prosjektets appell i de gruppene vi mener det har nådd best fram til (som nettopp er åpne for og sugne på forskningsbasert kunnskap) ville kanskje ikke vært like stor.

Vi kan heller ikke underslå betydningen av prosjektlederens personlige egenskaper. Vi har flere ganger omtalt hennes store engasjement, faglige tyngde, pedagogiske evner og folkelige stil. Når hun i tillegg har tilgang på store mengder unike lysbilder av rovdyr og ekte rovdyreffekter som skinn, kranier, osv., i sitt personlige nettverk, sier det seg selv at hun har vært en enorm ressurs for prosjektet og for Stor-Elvdal. Vi tror de aller færreste ville vært stand til å fylle jobben slik hun har gjort. I hvert fall er det ikke opplagt at andre kommuner vil være i stand til å sikre seg ressurspersoner av et slikt format om de skulle ønske å starte opp et lignende prosjekt.

Vi antar dessuten at Miljøverndepartementet er lite innstilt på å fullfinansiere prosjektmedarbeidere i nye prosjekter, og at dette medfører at andre kommuner uansett må satse på andre modeller (og det er slike som prøves ut gjennom «Leve med rovdyr», blant annet). Selv om noen av konklusjonene i denne rapporten vil være relevante uansett modell (ønskeligheten av å faktisk integrere lokal kunnskap kan være et eksempel), er det liten tvil om at prosjektlederen har vært identifisert med prosjektet i så stor grad at få av dets komponenter kan vurderes uavhengig av hennes personlige innsats.

Summary

The Carnivore Knowledge Project was implemented in the municipality of Stor-Elvdal in the period from November 2000 through 2002. The project's objective was to provide information about large carnivores to the citizens of Stor-Elvdal. The background for launching the project was the conflicts over the reappearance of large carnivores (wolves in particular) that had ridden the community for several years. The project was funded by the Ministry of the Environment.

The project was initiated locally. Many felt that people did not use the forests like they did before the wolves arrived, allegedly because they were afraid. A group of local politicians decided to do something about it, and their idea was that an unprejudiced attitude to the carnivores could most effectively be established through factual information. Thus, the goal of the project has been to increase local people's knowledge about carnivores through dissemination of «neutral facts». Despite the fact that it was the fear of wolves that sparked the project idea, the goal of «fear reduction» was eventually played down, and providing neutral information took over as a goal in itself. This happened because the people behind the project did not wish to be associated with any side in the carnivore conflict, and because this type of general education was seen as valuable regardless of the recipients' views on the carnivore issue.

A number of activities have been carried out in the project period. The main emphasis has been on activities in schools, both outdoor activities and talks with slides and other classroom activities. In addition, a number of activities for the general public have been arranged. These have generally been popular. In general, the activities appear to be in reasonable accordance with the original project plan. In our view, they have been of an impressive magnitude and the pedagogical and professional quality has been high.

However, some critical remarks concerning the project's objective are in order. The intention to only provide «neutral facts» about the carnivores is unclearly stated, not very credible, and in our view logically impossible to accomplish. All knowledge is necessarily an interpretation of the world around us, and it is thus not value-free. Not only is knowledge founded on observations and interpretations made by people in a specific cultural and historical context; knowledge is also continually changing. Besides, people will attribute specific values and agendas to any sender of a message. This will influence the receiver's picture of the sender to a considerable degree,

and thus also the confidence the receiver will have in the message. In connection with the Carnivore Information Project, we observe that very few people – even within the project’s steering committee – consistently stick to the ideal of «neutral information» based on «facts». Our informants in Stor-Elvdal, as well as the Ministry of the Environment, see it as self-evident that the project’s aim is to subdue the conflicts over large carnivores, and few have noticed that the project management rejects this. The reason is obviously that an information project on such a contested subject is difficult to imagine without a more offensive objective than mere general education. Accordingly, people’s views of the project are to a considerable degree dependent upon how they judge the perceived objective of increasing the acceptance of carnivore presence: if they think this is OK, then they are positive toward the project; if not, they tend to be skeptical.

Against this background it is interesting to observe that many citizens of Stor-Elvdal have a favorable impression of the project as a provider of information about large carnivores. The school activities in particular have been well received by pupils, parents and many others in the community. Most emphasis seems to be put on the fact that the project has taken the pupils out in nature and enhanced their familiarity with important aspects of their environment – the carnivore issue itself is generally regarded as less important in this context. But the information directed at the general public has also been well received in wide circles. However, some groups stood out as skeptical or even clearly negative. These were mainly sheep farmers and hunters, both of them groups that are directly affected by the presence of large carnivores. Some felt the project as threatening since its success, in their view, would entail increased legitimacy for current carnivore protection, and thus also increased proportions of the population who accept, or even cherish, the presence of large carnivores.

The project’s appeal seems to have been greatest among people who previously have not taken a public, or even clear, stance on the carnivore issue. One of the project’s most noticeable effects is probably that it has made it more legitimate to display a positive curiosity regarding large carnivores. This has provided openings for people who have previously remained passive or kept a low profile, among which there are many who are curious or who have a basically positive view of the carnivores. These are probably to a large extent people who lack the strong attachment to traditional land use which is typical of the most ardent carnivore adversaries. Today, even small rural communities will have a growing group of citizens without economic interests or cultural orientations that predispose for resistance against large carnivores.

As a matter of fact, the project's potential success could increase the conflict level, since such a success would imply that a larger part of the population adopt views that are at odds with the interests of many who wish to continue traditional forms of land use. This might contribute to driving the carnivore adversaries into a corner in their own community, where they previously were able shape the dominant discourse. This is a *possible* outcome which one should consider if similar projects are to be launched. Our data cannot presently tell us whether such an effect has actually occurred in Stor-Elvdal.

It is important to note that some of those who are against the current strong protection of carnivores are not particularly negative toward the project. Some emphasize that it is a good thing that kids are taken out in the forests, and have nothing against unbiased information about carnivores. However, many doubt if the information is really unbiased, and they see the connection between the project and wildlife scientists as negative. These skeptics nevertheless see the project as rather harmless, even if it is irrelevant to them. It appears that this perspective is more common among the hunters than among the sheep farmers – even if some of the latter also see the project in this way. This may indicate that those who feel their most basic interests threatened are more inclined to take an openly critical view of the project.

We suggest that an objective defined as «balanced information» would have been easier to handle than the problematic provision of «neutral facts». Balanced information does not pretend to be neutral, but admits different voices which can tell different stories. We think that the project would have worked even better if the original intentions to include local, lay knowledge had been followed through – which they actually were not. Information from such sources would have provided a counterweight to the scientific knowledge the project in practice was built around. This might have contributed toward erosion of some barriers against those groups who are now either openly negative to the project, or who feel that it is irrelevant to them.

Some of the weaknesses in the Carnivore Knowledge Project will probably emerge more clearly if similar activities are initiated elsewhere. In our view, a number of special circumstances in Stor-Elvdal contributed to camouflaging these weaknesses. We must stress that this is not intended as a criticism, it only means that the project had some advantages which clearly should be exploited, and that the project leader and the steering committee did this in an efficient manner. At the same time, however, it is important to realize that problems may be greater in places where conditions are different.

Referanser

- Almás, R. 1990. *Evaluering på norsk*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Aronson, Å., Wabakken, P., Sand, H., Steinset, O.K. & Kojola, I. 2000. *Varg i Skandinaviens: Statusrapport for vinteren 1999/2000*. Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport nr. 2-2000.
- Bath, A. 2000. *Human Dimensions in Wolf Management in Savoie and Des Alpes Maritimes, France*. Canada: Memorial University of Newfoundland, Department of Geography.
- Bjerke, T., Røskaft, E., Skogen, K. & Torgersen, S. (2002) Hva påvirker folks frykt for ulven? I Linnell, J.D.C. & Bjerke, T. (red.) *Frykten for ulven. En tverrfaglig utredning*. NINA Oppdragsmelding 722.
- Bjerke, T., Skogen, K. & Kaltenborn, B.P. 2003. *Nordmenns holdninger til store rovpattedyr. Resultater fra en spørreskjemaundersøkelse*. NINA Oppdragsmelding 768.
- Brandth, B. «*Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst*». *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Redigert av Holter, H. og Kalleberg, R. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brox, O. 1995. *Praktisk samfunnsvitenskap*. Oslo : Universitetsforlaget.
- Cotgrove, S. & Duff, A. (1980). Environmentalism, middle-class radicalism and politics. *Sociological Review*, 2, 333-351.
- Cronon, W. 1996. *Uncommon ground. Rethinking the human place in nature*. London: W.W. Norton & Company Ltd.
- Dickens, P. 1996. *Reconstructing Nature. Alienation, emancipation and the division of labour*. London: Routledge.
- Douglas, M. 1992. *Risk and blame. Essays in cultural theory*. London: Routledge.
- Eckersley, R. 1989. Green politics and the new class: Selfishness or virtue? *Political Studies*, 2, 205–223.
- Ericsson, G. og Heberlein, T.A. 2002. *Attityder til varg och vargjakt i Sverige*. SLU Kontakt 14. Uppsala: SLU.
- Hannigan, J.A. 1995. *Environmental Sociology*. London: Routledge.
- Heberlein T.A. 2002. «*A quantitative summary of attitudes toward wolves and their reintroduction*». Department of Rural Sociology. University of Wisconsin.
- Isachsen, T, Øya, T, Vestel, V. og Hegg, K. 1999. *Ungdomstiltak i større bysamfunn*. NOVA-rapport nr. 9/99. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

- Kellert, S.R. og Reading, R.P. 1993. «Attitudes toward a Proposed Reintroduction of Black- Footed Ferrets.» *Conservation Biology*, 7 (3), s. 569–580.
- Krange, O. & Skogen, K. 2003. Skudd i løse luften. Unge jegere og rovdyrpolitikken. I Engelstad, F. og G. Ødegård (2003): *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk, i trykk.
- Krange, O. og Skogen, K. 2001. *Naturen i Stor-Elvdal, ulven og det sosiale landskapet. En kortrapport fra prosjektet Konfliktlinjer i utmarka*. NOVA Temahefte 1/01. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Kriesi, H. (1989) New social movements and the new class in the Netherlands. *American Journal of Sociology*, 94, 1078-1116.
- Macnaghten, P. og Urry, J. 1998. *Contested Natures*. London: SAGE Publications Ltd.
- Marshall, C. og Rossman, G. 1999. *Designing qualitative research*. 3.utgave. London: SAGE Publications Ltd.
- Monroe, M.C. 1999. *What works: A Guide to Environmental Education and Communication Projects for Practitioners and Donors*. Gabriola Island, B.C., Canada: New Society Publishers.
- Morrison, D.E. & Dunlap, R.E. 1986. Environmentalism and elitism: a conceptual and empirical analysis. *Environmental Management*, 10, 581–589.
- Palm, L. 1994. *Övertalningsstrategier. Att välja budskap efter utgångsläge*. Lund: Lund University Press.
- Patton, M. Q. 1990. *Qualitative research methods*. London: SAGE Publications Ltd.
- Petty, R.E. og Cacioppo, J.T. 1986. *Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change*. New York: Springer-Verlag
- Petty, R.E. og Krosnick, J.A. 1995. *Attitude strength: Antecedents and Consequences*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Pooley, J. og O'Connor, M. 2000. «Environmental education and attitudes.» *Environment and Behavior*, vol. 32 No. 5, September 2000: 711–723.
- Posavac, E. J. og Carey, R. G. 1997. *Program evaluation. Methods and case studies*. 5.utgave. New Jersey: Prentice-Hall.
- Roser, C. 1990. «Involvement, Attention and Perceptions of Message Relevance in the Response to Persuasive Appeals. *Communication research*. 17(5), s. 571–600.
- Roser, C. og Thompson, M. 1995. «Fear appeals and the formation of active publics.» *Journal of communication*, 45(1), Winter.
- Skogen, K og Krange, O. 2002. «A wolf at the gate: the anti-carnivore alliance and the symbolic construction of community.» NOVA. Sendt til Sosiologia Ruralis.

- Skogen, K. 1996. Young environmentalists: post-modern identities or middle-class culture? *The Sociological Review*, 44(3), 452–473.
- Skogen, K. 1999. Another Look at Culture and Nature. How Culture Patterns Influence Environmental Orientation among Norwegian Youth. *Acta Sociologica*, 42(3), 223–239.
- Skogen, K. 2003. Adapting Adaptive Management to a Cultural Understanding of Land Use Conflicts. *Society and Natural Resources*, 16 (5), 435–450.
- Skogen, K. 2001a. Who's Afraid of the Big, Bad Wolf? Young People's Responses to the Conflicts over Large Carnivores in Eastern Norway. *Rural Sociology*, 66(2), 203–226.
- Skogen, K. 2001b. Risiko i et trygghetssamfunn. En hverdagshistorie fra Trysil. *Sosiologisk Tidsskrift*, 9(3), 211–232.
- Skogen, K. og Haaland, H. 2001. *En ulvehistorie fra Østfold. Samarbeid og konflikter mellom forvaltning, forskning og lokalbefolkning*. NINA Fagrapport 52.
- Stor-Elvdal kommune. 1999. *Rovdyrkunnskap*. Prosjektbeskrivelse.
- Strandbu, Å. & Skogen, K. 2000. Environmentalism among Norwegian youth – different paths to attitudes and action? *Journal of Youth Studies*, 3(2), 189–209.
- Thagaard, T. 1998. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Vislie, A. 1987. *Ideal og virkelighet ved evaluering av forsøk*. Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- Wabakken, P., Aronson, Å., Sand, H., Steinset, O.K. & Kojola, I. 2001. *Ulv i Skandinavia. Statusrapport for vinteren 2000-2001*. Oppdragsrapport nr. 1–2001. Høgskolen i Hedmark.
- Wabakken, P., Zimmermann, B., Pedersen, H.C., Dötterer, M., Maartmann, E. & Steinset, O.K. 2003. *Ulv og elg i Hedmark: Elgtettehet og Gråfjellparets uttak av elgstammen vinteren 2001-2002*. Høgskolen i Hedmark.
- Waldahl, R. 1993. *Mediemakt. Kommunikasjon og påvirkning*. Oslo: Folkets brevskole.
- Wilson, M.A. 1997. «The wolf in Yellowstone: Science, Symbol, or Politics? Deconstructing the Conflict Between Environmentalism and Wise Use.» *Society and Natural Resources*, 10:453–468.